

ÇEKTE BEDELSİZLİK İDDİASI VE AÇILABİLECEK DAVA

Ali AYLİ*

Mehmet ÜÇER**

ÖZ

Bedelsiz çek kavramı ya da çekte bedelsizlik kavramı, kanunî bir kavram olmayıp, uygulamada ve özellikle Yargıtay kararlarıyla oluşmuş bir kavramdır. Bu kavram ile temel borç ilişkisindeki karşı edimin yerine getirilmediği ifade edilmektedir. Karşı edimin yerine getirilmemesi nedeniyle çek de bedelsiz hale gelmektedir. Bu durumda borçlu menfi tespit davası açmak suretiyle borçlu olmadığını tespit ettirebilir. Yalnızca temel borç ilişkisinin tarafı olarak senet lehtarını olmuş kişiye karşı açılabilir bu davanın temelinde ise, sebepsiz zenginleşme iddiası yer alır.

Anahtar Kelimeler: Çek, temel borç ilişkisi, bedelsizlik, menfi tespit davası, sebepsiz zenginleşme.

* Doç. Dr., Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ticaret Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, E-Mail: aliayli@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1791-2658.

** Doç. Dr., Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Roma Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, E-Mail: mehmetucer1@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1860-4668.

Makalenin Gönderim Tarihi : 16.10.2018.

Makalenin Kabul Tarihi : 09.11.2018.

EINREDE HINSICHTLICH DES UNGEDECKTEN SCHECKS UND ZU ERHEBENE KLAGE

ZUSAMMENFASSUNG

Ungedeckter Scheck ist kein gesetzlicher Begriff, vielmehr ein Begriff, der aus der Praxis und insbesondere durch Beschlüsse des Obersten Gerichtshofs entstanden ist. Mit diesem Begriff wird die Verletzung einer Pflicht, die aus dem dem Scheck zugrunde liegenden Schuldverhältnis entsteht, zum Ausdruck gebracht. Wird diese Pflicht nicht erfüllt, so ist der Scheck ungedeckt. In diesem Fall kann der Schuldner mit einer negativen Feststellungsklage geltend machen, dass der geforderte Anspruch nicht mehr besteht. Hinter dieser Klage, die lediglich gegen den aufgrund des dem Scheck zugrunde liegenden Schuldverhältnisses Gläubiger gewordenen erhoben werden kann, steckt die Behauptung zur ungerechten Bereicherung.

Schlüsselwörter: Scheck, das Grundsuldverhältnis, Ungedecktheit, negative Feststellungsklage, ungerechte Bereicherung.

I. GİRİŞ

Ülkemizde çek kullanımı oldukça yaygındır. Özellikle 14.12.2009 tarihli ve 5941 sayılı Çek Kanunu ve bu Kanunun sonradan değiştirilen hükümleri, çekin yaygın bir şekilde kullanılmasına yol açmıştır. İleri tarihli çekler bakımından, ilk kez bugün yürürlükte olmayan 19.03.1985 tarihli 3167 sayılı Çekle Ödemelerin Düzenlenmesi ve Çek Hamillerinin Korunması Hakkında Kanuna 18.02.2009 tarihli 5838 sayılı Kanunun 18'inci maddesi ile eklenen Geçici 2'inci madde ile 31.12.2009 tarihine kadar üzerinde yazılı düzenleme tarihinden önce bankaya ibrazı geçersiz sayılmış ve önceki kanunun yerine kabul edilen 5941 sayılı Çek Kanununa eklenen geçici m. 3/5 ile, bu uygulama, sırasıyla 31.12.2011, 31.12.2017 ve son olarak 31.12.2020 tarihine kadar uzatılmıştır. Böylece, esasen görüldüğünde ödenmesi gereken nitelikte bir kambiyo senedi olan çekte, vade yaratılmıştır. Keza çekin bir ödeme aracı olması, kısa ibraz süreleri ve çek hesabında karşılığının bulunmaması durumunda, hamilin alacağını elde etme konusunda sahip olduğu imkânlar, uygulamada çeki, tercih edilen bir kambiyo senedi haline getirmiştir.

Hukumumuzda bir kambiyo senedi olarak düzenlenen çek, diğer kambiyo senetlerinde de geçerli olan mücerret ve ihdasî olma niteliklerini haiz bir senettir. Dolayısıyla, doğumuna sebep olan temel ilişkiden tamamen bağımsız ve senedin düzenlendiği anda (kambiyo sözleşmesini tamamlanmasıyla) ortaya çıkan yeni bir hak yaratmaktadır. Esasen bu yönde bir zorunluluğun bulunmamasına rağmen kambiyo senetlerinin düzenlenmesinin sebebi, genellikle temel alacak olarak da adlandırılan bir para borcunun mevcudiyetidir ve bu alacak, bir temel borç ilişkisinden doğmuştur. Mücerretlik (soyutluk), kambiyo ilişkisinin temel borç ilişkisindeki sakatlık ve geçersizliklerden etkilenmemesini sağlamaktadır. Keza kamu güvenine mazhar olma özelliği de, borçlunun temel borç ilişkisi nedeniyle senet alacaklısına (lehtara) karşı sahip olduğu şahsî nitelikteki def'ileri, iyi niyetli sonraki hamillere karşı ileri sürebilmesini engellemektedir¹.

Kambiyo senetlerinde bedelsizlik kavramı, kanunî bir kavram olmayıp, uygulama yoluyla ve özellikle Yargıtay kararlarıyla oluşmuş bir kavramdır. Yargıtay kararlarında bu kavramı karşılamak üzere “karşılıksızlık” kelimesinin kullanıldığı da olmuştur; fakat hukukumuzda karşılıksızlık kavramı, çekle işleyen hesapta çek bedelinin tahsiline olanak sağlayacak derecede bir karşılığının bulunmaması durumunu belirtmek için kullanılan bir kavramdır. Bu nedenle çalışmamızda “bedelsizlik” kavramının kullanılması tercih edilmiştir.

Bir çekte, herhangi bir nedenle temel alacak bulunmuyorsa, o çek bedelsiz bir kambiyo senedir. Temel alacak olan para alacağı, ifa, takas, ibra, satılan malın hasarlı veya ayıplı çıkması nedeniyle iade edilmesi; keza satılan malın teslim edilmemiş olması gibi değişik nedenlerle karşılıksız yani bedelsiz kalmış olabilir. Böyle bir durumda, senet bedelinin tahsil edilmesiyle, borçlar hukuku anlamında bir sebepsiz zenginleşme durumu ortaya çıkacaktır (TBK m. 77 vd.). Zira senet borçlusu bakımından, mevcut olmayan bir borç için ödeme yapma zorunluluğu söz konusu olacak ve malvarlığının aktif kısmında bu oranda bir azalma meydana gelecek; karşı taraf bakımından da, yüklenilen edimi yerine getirmeksizin senet bedelini tahsil etmiş olduğu için, bir zenginleşme durumu hasıl olacaktır².

¹ Sayhan, İsmet, Kambiyo Senetlerinde Mücerretlik İlkesi ve Bedel İlişkisi, Ankara 2006, s. 110.

² Bahtiyar, Mehmet, Kıymetli Evrak Hukuku, 16. Bası, İstanbul 2018, s. 42.

Bedelsiz kalan bir çek bakımından, düzenleyenin (borçlunun) yapacağı yegâne şey, bedelsizlik davası adı altında İİK m. 72/1 çerçevesinde bir menfi tespit davası açmak suretiyle, çekin muhatap tarafından ödenmesini engellemek ve aynı zamanda senedin iadesini sağlamak; bunun mümkün olmadığı durumlarda ise, çekin bedelsizliğini (borçlu bulunmama durumunu) mahkemede tespit ettirerek, başlatılacak veya başlatılmış icra takibinin durdurulmasını ve sona erdirilmesini sağlamaya çalışmaktır. Çalışmamızda bu hususlar teferruatlı bir şekilde ele alınıp incelenmeye çalışılacaktır.

II. GENEL OLARAK ÇEK

A. Çek Kavramı

Çek, düzenleyen tarafından, çekle işleyen hesabın bulunduğu bankaya (muhataba) hitaben yazılan, üzerinde yazılı belli tutardaki paranın, lehine çek düzenlenmiş şahsa (lehtara) ya da çeki ondan usulüne uygun devralan şahsa (hamile), kayıtsız ve şartsız ödenmesi konusunda bir havaleyi ihtiva eden, kıymetli evrak niteliğine sahip senet olup³; kanunen emre yazılıdır⁴.

³ Ayli, Ali / Yardımcıoğlu, Didem, “Çekte Düzenleme Tarihi ve Önemi”, Prof. Dr. Hakan Pekcanitez’e Armağan, DEÜHFD, C. 16, Özel Sayı 2014, İzmir 2015, s. 3196; Benzer mahiyetteki bir tanım için bkz.: Domaniç, Hayri, Türk Ticaret Kanunu Şerhi C. IV, Kıymetli Evrak Hukuku ve Uygulaması, İstanbul 1990, s. 529; Çekin hukuki niteliği konusunda bir görüş birliğinin sağlanamamış olmasından kaynaklı farklı çek tanımları için bkz.: Kendigelen, Abuzer, Çek Hukuku, 4. Bası, İstanbul 2007, s. 3; Kınacıoğlu, Naci, Kıymetli Evrak Hukuku, 5. Baskı, Ankara 1999, s. 259 dn. 5; Poroy, Reha / Tekinalp, Ünal, Kıymetli Evrak Hukuku Esasları, 21. Bası, İstanbul 2013, s. 291; Hueck, Alfred / Canaris, Claus-Wilhelm, Recht der Wertpapiere, 12. neubearbeitete Auflage, München 1986, s. 178.

⁴ Öztan, Fırat, Kıymetli Evrak Hukuku, 2. Bası, Ankara 1997, s. 206; Pulaşlı Hasan, Kıymetli Evrak Hukuku, 6. Baskı, Ankara 2018, s. 239; Kendigelen, Çek..., s. 161; Reisoğlu, Seza, Çek Hukuku, Ankara 2011, s. 39; Bahtiyar, s. 23; Arı (Karahan / Bozgeyik / Saraç / Ünal), Kıymetli Evrak Hukuku, Konya 2014, s. 337.

B. Çekin Konumuzu İlgilendiren Nitelikleri

1. Ödeme Aracı Niteliği

Ekonomik fonksiyonu itibariyle çek, kredi işlevine sahip olan poliçe ve bonodan farklı olarak, sadece bir ödeme aracıdır⁵. Esasen mevzuatımızda, çekin ödeme aracı olduğuna dair açık bir hüküm bulunmamaktadır. Fakat 6102 sayılı TTK m. 795/1, “Çek görüldüğünde ödenir. Buna aykırı herhangi bir kayıt yazılmamış hükmündedir.” demek suretiyle, çekte vadeyi yasaklamış bulunmaktadır⁶. Dolayısıyla Kanun koyucunun, çekin bir kredi aracı olarak değil de, ödeme aracı olarak kullanılmasını arzu ettiği söylenebilir. Aynı zamanda, çekin muhataba ibrazı halinde ödenebilen bir kambiyo senedi oluşu ve teminat cirosuyla ciro edilememesi de ödeme aracı olması niteliğini ortaya koymaktadır⁷. Diğer kambiyo senetleri olan poliçe ve bono ise, bir vade ihtiva edeceklerinden, ekonomik fonksiyonları itibariyle, birer kredi aracı olarak kabul edilmektedirler⁸.

Bununla birlikte, Yüksek Mahkeme 23.09.1976 tarihli bir kararında, “*bir ödünç sözleşmesinde ödünç veren, ödünç olarak vereceği parayı çekle öderse, bu çek bir ödeme aracı değildir, kredi aracıdır. Çek normal olarak bir ödeme aracı olduğu için, bu olayda bir kredi aracı olduğunu ispatlamanın ödünç verene düştüğünü*” hükme bağlamıştır⁹. Yargıtay bu kararıyla, ödünç olarak verilecek paranın çekle ödenmesi

⁵ Hueck / Canaris, s. 179; İmregün, Oğuz, Kıymetli Evrak Hukuku, İstanbul 2003, s. 119; Öztan, Fırat, Kıymetli Evrak Hukuku, 17. Bası, Ankara 2012, s. 234; Pulaşlı, s. 239, 240; Narbay, Şafak: “Çekte ibraz Sürelerinin Belirlenmesinde Ölçü Alınan “Yer” Kavramına “De Lege Lata” ve “De Lege Ferenda” Çözüm Önerileri”, Bilgi Toplumunda Hukuk, Ünal Tekinalp’e Armağan, C. I, s. 793; Arı (Karahan / Bozgeyik / Saraç / Ünal), s. 337 vd..

⁶ Bununla birlikte 5941 sayılı Çek Kanununa eklenen geçici m. 3/5 ile, 31.12.2020 tarihine kadar üzerinde yazılı düzenleme tarihinden önce çekin bankaya ibrazı geçersiz sayılarak, adeta bir vade yaratılmıştır (bkz. yukarıda “I. GİRİŞ” kısmına).

⁷ Reisoğlu, s. 39; Köle, Mehmet / Görgülü, Fatma, “Son Düzenlemeler Işığında Çekin Şekil Şartları ve Çeke Dayalı Kambiyo Senetlerine Özgü Takip Yolları”, DÜHFD, C. 21, Sa. 35, 2016, s. 82; Yargıtay da çekin bir ödeme aracı olduğunu kabul etmektedir (Y. 9. HD’sinin 21.06.2004 tarih ve E. 2004/13272, K. 2004/14579 sayılı kararı - Reisoğlu, s. 39-40).

⁸ Ayli / Yardımcıoğlu, s. 3199.

⁹ Y. TD. 23.09.1976, E. 1976/3852, K. 1976/3866 (YKD. 1976, Sa. 3, s. 382).

durumunda, çeki kredi aracı olarak nitelendirmektedir¹⁰. Bu görüşe katılmak mümkün değildir. Zira satın alınan bir malın bedelinin çekle ödenmesi ile, ödünç olarak verilen bir paranın çekle ödenmesi arasında bir fark olmayıp; her iki durumda da çek bir ödeme aracıdır¹¹.

Ticari hayatın ihtiyaçlarına cevap verebilmek ve aynı zamanda nakit para taşımının çeşitli zorluklarını aşma amacıyla kullanılması da, çekin ödeme aracı olarak kullanılmasına yol açan önemli faktörlerdir¹².

2. Mücerret Bir Senet Olması

Diğer kambiyo senetleri (poliçe ve bono) gibi, çek de mücerret bir senettir. Senede bakıldığında, alt ilişkinin (temel ilişkinin) anlaşılacağı senetler, mücerret senetler yani soyut senetler olarak adlandırılmaktadır¹³. Esasen bu tür senetler de, bir temel ilişkiye dayanan senetlerdir. Temel borç ilişkisi, senedi düzenleyen ile senet lehtarı arasındaki kambiyo ilişkisinin doğumuna neden olan hukukî ilişkidir. Bu anlamda temel ilişki, borç doğuran herhangi bir hukuki işlem olabilir¹⁴. Mücerret olsa da, senet bu temel ilişkiden doğan bir para alacağını içermektedir¹⁵. Bununla birlikte senetten, doğumuna yol açan temel ilişkinin ne olduğu anlaşılmamaktadır¹⁶. TTK m. 780/1-b’de öngörülen “kayıtsız şartsız borç ihtiva etmesi” şartı, çek bakımından mücerretliğin kanuni ifadesi olarak nitelendirilmektedir¹⁷. Bu anlamda, çekin sebebi ile ilgili kayıt ve şartların bulunması, senedi kambiyo senedi olmaktan

¹⁰ Kararın eleştirisi için bkz. İnan, Nurkut, Çek Rizikolarından Doğan Sorumluluk, Ankara 1981, s. 14.

¹¹ İnan, Çek..., s. 4; Pulaşlı, s. 240.

¹² Köle / Görgülü, s. 80.

¹³ Öztan, 1997, s. 173; Bahtiyar, Mehmet, Kıymetli Evrak Hukuku, 16. Bası, İstanbul 2018, s. 8, 17, 47; Kınacıoğlu, s. 84; Karahan / Saraç (Arı / Bozgeyik / Ünal), s. 24, 151; Rouast, Andre, “Hukukta Mücerretlik ve Müşahhaslık”, İÜHFM, Yıl 1941, C. 7, Sa. 4, s. 1005.

¹⁴ Gürbüz, A. Hulusi, “Ticari Senetlerde (Kambiyo Senetlerinde) Bedelsizlik Sorunu”, Ticaret Hukuku ve Yargıtay Kararları Sempozyumu I (Bildiriler ve Tartışmalar), 06-07 Ocak 1984, Ankara, s. 269, 270.

¹⁵ Sayhan, s. 122.

¹⁶ Arslanlı, Halil, Ticari Senetler Dersleri, İstanbul 1952, s. 11; Öztan, 1997, s. 173; Karahan (Arı / Bozgeyik / Saraç / Ünal), s. 26.

¹⁷ Sayhan, s. 71.

çıkartır¹⁸. O halde, kayıtsız şartsız borç ihtiva etme özelliği aynı zamanda mücerretliğe tekabül eder¹⁹.

Bu tespitler ışığında denebilir ki, kambiyo ilişkisi içindeki tarafların, bir kambiyo sözleşmesi yapmasının (kambiyo senedinin düzenlenmesinin) temel nedeni, genellikle para alacağını içeren bir temel alacak; temel alacağın hukuki nedeni ise, temel borç ilişkisidir²⁰. Buna rağmen, senetten bu hususların anlaşılması mümkün değildir.

Kambiyo senetlerinin mücerret (soyut) senetler olması ve kamu güvenine mazhar senetler olmasının önemli sonuçlarından biri de, temel ilişkideki sakatlığın ve hükümsüzlüğün, kambiyo senedini etkilememesidir²¹.

3. İhdasî Bir Senet Olması

Çek de dâhil olmak üzere, mücerret olan kambiyo senetlerinin, aynı zamanda kurucu (ihdasi) nitelikte olduğu yönünde, öğreti ve uygulamada baskın bir görüş bulunmaktadır²². Bu görüşe göre; Borçlar Kanununun 18. maddesi hükmünce, sebepsiz borç vaadi ya da ikrarının geçerli olması; senedin zorunlu öğeleri arasında borç nedeninin gösterilememesi; kambiyo senetlerinin düzenleyenin tek taraflı irade

¹⁸ Öztan, 1997, s. 450; Domaniç, s. 103, 546; Karayalçın, s. 105; Kendigelen, Çek..., s. 76; Bahtiyar, s. 57; Sayhan, s. 72.

¹⁹ Sayhan, s. 100.

²⁰ Gürbüz, s. 269, 270; Acar, Faruk, Kambiyo Senetlerinde Bedelsizlik İddiası (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 1996, s. 18; Yargıtay 11. HD'nin 2.4.1981 tarih ve 628-1456 sayılı kararında da, ticari senedin oluşmasının aşamaları *temel borç ilişkisi - temel alacak - kambiyo ilişkisi - aynı sözleşme* olarak sayılmıştır (GÜRBÜZ, s. 269). Poliçe ve çekte keşideci ile lehtar arasındaki temel (asıl) borç ilişkisine "bedel ilişkisi" de denilmektedir (Bkz. Kınacıoğlu, s. 87).

²¹ Bozer, Ali / Göle, Celal, Kıymetli Evrak Hukuku, 3. Bası, Ankara 2013, s. 19; İmregün, s. 11; Pulaşlı, s. 34; Kınacıoğlu, s. 87; Bahtiyar, s. 17; Saraç (Arı / Karahan / Bozgeyik / Ünal), s. 151; Karşı bir görüş belirten Gürbüz, temel alacağı geçerli olan kambiyo senedinin geçerli olduğunu, bunun doğal sonucu olarak da, temel alacağı geçerli olmayan kambiyo senedinin geçersiz olduğunu kabul etmenin zorunlu olduğundan bahsetmektedir (Bkz. Gürbüz, s. 268).

²² Karşı görüşte olan Domaniç, kıymetli evrakın daima izharî nitelikte olduğunu belirtmektedir (Domaniç, s. 10).

bildirimi ile ve hakla birlikte doğması; kambiyo senedinden doğan hakkın keşidecinin senedi imzalamasıyla doğması ve senetle mündemiç hale gelmesi (öyle ki temel ilişkinin rızayı bozan bir nedenle zedelenmiş olmasının kambiyo senedi hamiline karşı olumsuz yönde bir etki yaratmaması); temelde hukukî ilişki bulunmayan hatır senetlerinin geçerli sayılması; TTK m. 659/3'teki, senedin borçlunun rızası dışında elinden çıktığı definin öne sürülememesi, kambiyo senetlerinin mücerret ve kurucu nitelikte olduğunu doğrulayan hususlar olduğu ileri sürülmüştür²³.

Kambiyo senetlerinin mücerret ve kurucu nitelikte kabul edilmesinin ortaya çıkardığı önemli bir sorun, senedin düzenlenip verilmesiyle, varsa temel borç ilişkisinin ortadan kalkıp kalkmadığı meselesidir. Bu husus, kambiyo senedinin ifa yerine edim olarak mı, yoksa ifa uğruna (amacıyla) edim olarak mı verildiğinin tespitiyle çözüme kavuşturulabilir. Mevcut bir borç için kambiyo senedi düzenlenmesinin, TBK m. 133/2 uyarınca, kural olarak ifa uğruna yapıldığı kabul edilmektedir²⁴. Zira TBK m. 133/2'de, mevcut borç için kambiyo taahhüdünde bulunulması veya yeni bir alacak senedi ya da yeni bir kefalet senedi düzenlenmesi durumunun, açık yenileme iradeleri olmadıkça, yenileme sayılmayacağı öngörülmüştür²⁵. Bir borcun ödenmesi amacıyla, kambiyo senedi düzenlenerek alacaklıya verildiğinde, mevcut borç, temel borç ilişkisi olarak varlığını devam ettirmektedir. Kambiyo senedinin düzenlenmesiyle, kural olarak, temel borç ilişkisinden bağımsız yeni bir alacak hakkı oluşur²⁶. Bu durumda, ikinci bir borç (kambiyo borcu) yaratılmış olur ve bu borçlar, yan yana ve

²³ Ülgen / Helvacı (Kendigelen / Kaya), Kıymetli Evrak Hukuku, 9. Bası, İstanbul 2014, s. 25, 26; Poroy / Tekinalp, s. 47; Öztan, 2012, s. 71; Bozer / Göle, s. 21; Pulaşlı, s. 39; Sayhan, s. 113, 116; Saraç (Arı / Karahan / Bozgeyik / Ünal), s. 151.

²⁴ Deynekli, Adnan, "Bonoda Bedel Kaydının ve Talilin (Bedel Kaydının Aksini İddia Etmenin) İspat Yüküne Etkisi", GÜHFD, S. 1-2, Ankara 2005, s. 154, dn. 182; Öztan, 2012, s. 73; Bozer / Göle, s. 47; Sayhan, s. 126.

²⁵ Bozgeyik, Hayri, "Poliçede Temel İlişki ve Karşılığın Devri", Bilgi Toplumunda Hukuk, Ünal Tekinalp'e Armağan, C. I, İstanbul 2003, s. 715; Sayhan, s. 83.

²⁶ İnan, Nurkut, Türk Hukukunda Hatır Senetleri ve Özellikle Hatır Bonoları, Ankara 1969, s. 17; Teoman, Ömer, Yaşayan Ticaret Hukuku, C. I, Hukuki Mütalaalar, Kitap 6, İstanbul 1995, s. 74; Poroy / Tekinalp, s. 137; Gürbüz, s. 271; Bahtiyar, s. 49; Deynekli, s. 154; Bozgeyik, s. 715.

yarışan bir şekilde varlığını devam ettirir²⁷. Buna karşılık kambiyo yükleniminin, ödeme için değil de, ifa yerine geçmek ve onun yerini almak üzere yapılması halinde, borç yenilenmiş olur; böylece önceki borç sona erer²⁸. Bu sonucun gerçekleşebilmesi için, yani senedin “ifa uğruna” değil de, “ifa yerine” düzenlendiğini ve böylece temel ilişkideki borcun yenileme suretiyle sona erdiği iddiasının, sahibince ispatlanması gerekir²⁹.

Bu husus, emre yazılı kambiyo senedinin ciro yöntemiyle devrinde de geçerlidir. Zira emre yazılı kambiyo senedinden doğan hakkını ciro yoluyla devreden ciranta ile ciro edilen kişi arasında da, kural olarak bir temel (asıl) borç ilişkisi bulunmakta ve ilaveten ciro işlemiyle bir kambiyo ilişkisi de doğmaktadır³⁰.

Yenilemenin söz konusu olmadığı durumlarda, hamil biri temel borç ilişkisinden, diğeri kambiyo ilişkisinden doğan, iki ayrı talep hakkına sahip olmakla birlikte, kambiyo senedinin vadesi dolana kadar, temel ilişkiden doğan borcun donduğu kabul edilir³¹. Bu nedenle, temel ilişkiden doğan asıl borcun vadesi, kambiyo senedinin vadesine kadar uzatılmış sayılır³². Kambiyo ilişkisinden doğan alacağın tahsil

²⁷ Poroy / Tekinalp, s. 137; Karayalçın, Yaşar, Ticaret Hukuku Dersleri II, Ticari Senetler (Kambiyo Senetleri), Ankara 1969, s. 20-21; Türk, Ahmet, “Kambiyo Senedi Borçlusu Tarafından Açılan Bedelsizliğe ve Hükümsüzlüğe Dayalı Menfi Tespit Davalarının Gösterdiği Özellikler”, DEÜHF Dergisi, C7 / Özel Sayı (2005), s. 318; Sayhan, s. 126; Deynekli, s. 154; Bozer / Göle, s. 48; Gürbüz, s. 271, 287; Bozgeyik, s. 715..

²⁸ Bozgeyik, s. 715; Farklı görüşte olan Sayhan, ifa yerine geçen edimle, yenilemenin farklı sonuçlar doğurduğunu; yenilemede borçlunun yeni borçla yükümlü kılındığını, buna karşılık, ifa yerine geçen edimde borçlunun borcundan tamamen kurtulduğunu belirtmektedir. (Sayhan, s. 84).

²⁹ Teoman, s. 74.

³⁰ Türk, Kambiyo..., s. 318.

³¹ Poroy / Tekinalp, s. 137; Pulaşlı, s. 40; Bahtiyar, s. 49; Sayhan, s. 126; Acar, s. 12; Ayrıca bkz. Y.11.HD'nin 25.04.1978 tarih ve E. 1978/2055, K. 1978/2164 sayılı kararında bu konuya temas ederek, “... Gerçekten TTK.nun 557. maddesinde kıymetli evrakta yerleşen hakkın senetten ayrı olarak dermeyeran edilemeyeceğine ilişkin hüküm, senedin geçerliliğini koruduğu ve ona dayanma olanağı bulunduğu sürece temel borç ilişkisinin dava konusu yapılmayacağı anlamında...” olduğuna hükmetmiştir (Karar için bkz. <http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm> Erişim Tarihi: 01.10.2018).

³² Öztan, 2012, s. 73; Poroy / Tekinalp, s. 137; Bozer / Göle, s. 49; Bahtiyar, s. 49; Sayhan, s. 126.

edilemediği durumlarda, ancak temel ilişkiden doğan (asıl) alacak talep edilebilir³³. Aksi takdirde alacaklı, borçlunun, “söz konusu borç için *kambiyo senedi verildiği*” def’iyle karşılaşacaktır³⁴. Bunun sonucu olarak da, senet alacaklısı, alacağını senet vasıtasıyla elde edemeyip, temel ilişkiye dayanarak elde etmek istiyorsa, senedi iade etmek zorunda kalacaktır³⁵. Birbiri ile yarışan iki ayrı talep hakkına sahip bulunan alacaklı, kambiyo senedine dayanarak alacağını tahsil etmişse, senetten ve temel ilişkiden doğan talep hakkını yitirir³⁶. Çünkü bu iki borç ilişkisi arasında amaç birliği vardır. Fakat senede dayanarak hak talep etme olanağı kalmamışsa, başvurulabilecek yollardan birisi de, yine temel ilişkiye dayalı talepte bulunmaktır. Buna karşılık, kambiyo senedine dayalı alacağın talep imkânı devam ederken, temel ilişkiye dayalı olarak borç ifa edilecek olursa, mücerret nitelikte olan kambiyo alacağı kendiliğinden sona ermez. Çünkü mücerret alacak hukuki bir sebebi olmadığı veya hukuki sebebin ortadan kalkmış olduğu durumlarda da geçerliliğini korumaktadır. Bununla birlikte, bu durumda mücerret alacak talebi bedelsiz kalmış olması nedeniyle sebepsiz zenginleşme def’ine maruz kalacaktır³⁷.

III. ÇEKİN BEDELSİZ KALMASI

Daha önce de belirttiğimiz üzere, “*bedelsiz kambiyo senedi*” kavramı ya da “*kambiyo senetlerinde bedelsizlik*” kavramı, kanunî bir kavram olmayıp, uygulamada ve özellikle Yargıtay kararlarıyla oluşmuş bir kavramdır³⁸. Burada bedel, senedi alan kişinin senet karşılığında yerine getirdiği veya getireceği edim anlamında kullanılmaktadır³⁹.

³³ Bahtiyar, s. 49; Pulaşlı, s. 40; Reisoğlu, s. 139; Deynekli, s. 154; Bu husus Yargıtay 11. HD.nin 25.4.1978 tarih ve E. 1978/2055, K. 1978/2164 sayılı kararında “... kıymetli evrakta yerleşen hakkın senetten ayrı olarak dermeyer edilemeyeceğine ilişkin hüküm, senedin geçerliliğini koruduğu ve ona dayanma olanağı bulunduğu sürece temel borç ilişkisinin dava konusu yapılmayacağı anlamındadır...” şeklinde izah edilmiştir.

³⁴ Poroy / Tekinalp, s. 137.

³⁵ Öztan, 2012, s. 73; Teoman, s. 74.

³⁶ Sayhan, s. 85; Deynekli, s. 154.

³⁷ Sayhan, s. 85.

³⁸ Gürbüz, s. 267; Türk, Kambiyo..., s. 319; Acar, s. 26; Yılmaz, Merve, Yargıtay Kararları Çerçevesinde Kıymetli Evrakta Şahsi Defiler

Bir çekte, herhangi bir nedenle temel alacak bulunmuyorsa, o çek bedelsiz bir kambiyo senedir⁴⁰. Bu anlamda, senedin bedelsiz sayılmasında esas alınan şey, temel borç ilişkisinin kendisi değil, bu temel borç ilişkisinden doğan temel alacaktır⁴¹. Kambiyo senetlerinin düzenlenmesine vesile olan temel alacak, aynı zamanda temel borç ilişkisinden doğan dar anlamda bir borç olup, daima bir para alacağıdır⁴² ve de çoğu zaman karşı bir edimle mübadele ilişkisi içindedir⁴³. Temel alacak niteliğindeki bu para alacağı; ifa, takas, ibra, satılan malın hasarlı veya ayıplı çıkması nedeniyle iade edilmesi, keza satılan malın teslim edilmemiş olması ve yahut senedin hatır senedi olduğu savı gibi, değişik nedenlerle karşılıksız⁴⁴ kalmış olabilir. Bu durumda, kambiyo senedinin bedelsiz kalmasından bahsedilecektir. O halde bedelsizlik kavramıyla ifade edilmek istenen husus, temel alacakla ilgili arızaların, kambiyo alacağı üzerinde, kambiyo borçlusuna ifaya karşı koyma imkânı veren etkisidir⁴⁵.

Yukarıdaki örnekler, genelde geçerli olarak doğmuş temel alacağın, herhangi bir nedenle sonradan sona ermesine veya hükümsüz hale gelmesine ilişkin örneklerdir. Bununla birlikte bedelsizlik, sadece

(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Isparta 2007, s. 86.

³⁹ İnan, Türk..., s. 15; Sayhan, s. 123; Gürbüz, s. 282; Acar, s. 1, 22.

⁴⁰ Sayhan, s. 122.

⁴¹ İnan, Türk..., s. 18; Sayhan, s. 122, 131; Yargıtay 11. HD. 10.02.1981 tarihli bir kararında temel borç ilişkisinin geçersiz olması nedeniyle, ticari senedin temel alacağının oluşmadığı gerekçesiyle dava konusu bononun bedelsiz olduğunun kabulünün zorunlu olduğuna hükmederek, bedelsizliği saptamada temel alacağın esas alınması gerektiğini açık biçimde vurgulamıştır (Gürbüz, s. 282).

⁴² Sayhan, s. 122.

⁴³ Yargıtay da bedelsizliğe dayalı iptal kararlarında; bedele karşılık ticari senet verildiğini vurgulayarak, karşılaştırılan edimin yerine getirilip getirilmediğinin araştırılmasını istemekte ve alınan ticari senede karşılık söz konusu edimin yerine getirilmediğinin saptanması halinde senedin bedelsiz kalacağını kabul etmektedir (Bkz. Y. 11. HD'nin 11.12.1978 tarih ve E. 1978/5166, K. 1978/5535 sayılı kararı - Gürbüz, s. 282, dn. 33).

⁴⁴ Yüksek mahkemenin “bedelsizlik” kavramı yerine “karşılıksızlık” kavramını kullandığı da olmuştur (bkz. Y.11. HD'nin 10.12.1992 tarih ve E. 1992/6434, K. 1992/11260 sayılı kararına, <http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm> - Erişim Tarihi: 01.10.2018).

⁴⁵ Sayhan, s. 131.

temel alacağın sona ermesine özgü bir kavram değildir. Temel alacağın hiç doğmamış olduğu veya geçersiz olduğu durumlarda da, senedin bedelsizliği söz konusu olabilir. Zira her iki durumda da, artık temel borç ilişkiden doğan borcun ödenmesi yükümlülüğü ortadan kalkmıştır⁴⁶.

O halde bedelsizlik, bir kambiyo senedinin düzenlenmesine neden olan temel alacağın, kendisini meydana getiren temel borç ilişkisiyle birlikte veya ondan ayrı olarak, sona ermesi, herhangi bir nedenle doğmaması veya hükümsüz olması halidir⁴⁷. Bu tanım ilk kez İNAN tarafından yapılmış ve günümüzde de öğretide ve uygulamada kabul görmüş önemli bir tanımdır⁴⁸.

A. Çekin Bedelsiz Kalmasının Nedenleri

Çekin bedelsiz kalması, aşağıda belirtilen nedenlerden kaynaklanır.

1. Temel Borç İlişkisinin Geçersiz Olması

Yukarıda da belirttiğimiz üzere, kambiyo ilişkisinin taraflarının, bir kambiyo senedinin (çekin) ihdasına yönelik kambiyo sözleşmesi yapmasının temel nedeni, para alacağını içeren bir temel alacak; temel alacağın hukuki nedeni ise, temel borç ilişkisidir. Temel borç ilişkisinin geçersizliği, bu ilişkiye dayanan temel alacağın (para alacağının) doğumuna da engel olacağı için, taraflar arasında düzenlenmiş senet (çek) de, bedelsiz hale gelir⁴⁹. Burada, soyutluk (mücerretlik) ilkesi gereği, geçersiz olan senedin kendisi olmayıp, temel borç ilişkisidir⁵⁰.

Temel borç ilişkisinin geçersizliği, TBK m. 27/1 hükmü uyarınca kanunun emredici hükümlerine, ahlâka, kamu düzenine, şekle ve kişilik haklarına aykırılıktan veya konusunun imkânsız olmasından

⁴⁶ Doğan, Baran, “Bedelsiz Senedi Kullanma Suçu ve Cezası”, <https://barandogan.av.tr/blog/ceza-hukuku/bedelsiz-senedi-kullanma-sucu-cezasi-nedir.html>, (Erişim Tarihi: 05.10.2018).

⁴⁷ İnan, Türk..., s. 16, 26, 130; Bahtiyar, s. 42; Sayhan, s. 130; Türk, Kambiyo..., s. 321; Gürbüz, s. 268, 287-288; Yılmaz, s. 86.

⁴⁸ Acar, s. 26.

⁴⁹ İnan, Türk..., s. 30.

⁵⁰ Türk, Kambiyo..., s. 325.

kaynaklanabileceği⁵¹ gibi, borçlunun ehliyetsizliğinde de kaynaklanabilir. Bu durumda temel alacak da doğmamış sayılacak ya da baştan itibaren geçersiz olacaktır. Temel alacağın doğmamış olması veya geçersiz olması, kambiyo senedini de baştan itibaren bedelsiz kılacaktır⁵². Nitekim Yargıtay 11. HD. 10.02.1981 tarihli bir kararında, temel borç ilişkisinin geçersiz olması nedeniyle, ticari senedin temel alacağının oluşmadığı gerekçesiyle, dava konusu bononun bedelsiz olduğunun kabulünün zorunlu olduğuna hükmetmiştir⁵³. Yargıtay bu kararında, taşınmazın sözlü anlaşmayla satışını ya da satışının vaat edilmesini, kanunun emredici bir hükmüyle öngörülen resmi şekle (TBK m. 237; Tapu Kanunu m. 26) aykırılık nedeniyle geçersiz kabul ettiği için, bononun düzenlenmesine vesile olan temel alacağın da bulunmadığını, böylece bononun bedelsiz kaldığını kabul etmiştir. Keza, Yargıtay 11. HD. 15.11.1976 tarih ve E. 1976/4687, K. 1976/4912 sayılı ve 11.2.1980 tarih ve E. 1980/620, K. 1980/620 sayılı kararlarında, bononun düzenlenmesine neden olan temel ilişkiyi ahlâka aykırı bularak, bononun da geçersizliğine karar vermiştir⁵⁴.

Temel borç ilişkisinin geçersizliği, borçlunun ehliyetsizliğinden kaynaklanıyorsa ve senet (çek) düzenlenirken de bu ehliyetsizlik devam ediyorsa, senedin bedelsizliği değil, hükümsüzlüğü söz konusu olur⁵⁵. Bu durumda senedin hükümsüzlüğü, mutlak def'i olarak herkese karşı dermeyeran edilebilir. Buna karşılık, temel borç ilişkisinin kuruluşunda ehliyetsiz olmakla birlikte, çekin düzenlenmesi sırasında ehliyet

⁵¹ Konuyla ilgili olarak Öztan, “senedin ahlâka ve kanuna aykırı bir amacın gerçekleştirilebilmesi için verildiği hallerde imza sahibinin taahhüdünün geçerli olmadığı halde (BK 20), bu hususun iyiniyetli üçüncü şahıslara dermeyeranına imkân bulunmadığını; bu gibi durumlarda esas itibariyle temel borç ilişkisinin geçersiz olduğunu; buna rağmen poliçedeki beyanların mücerret muhtevası sebebiyle senet verildiğinde bu beyanların sahipleri için sorumluluk doğduğunu; dolayısıyla borçlunun senedin ilk hamiline karşı def'i dermeyeran imkânına sahip olduğunu; yalnız sonraki hamillere bu imkânın ancak 599’uncu maddenin sınırları içinde mevcut olabileceğini” belirtmektedir (Bkz. Öztan, 1997, s. 227).

⁵² Sayhan, s. 135.

⁵³ Y. 11. HD. 10.02.1981 tarih ve E. 1981/99, K. 1981/501 (Gürbüz, s. 282).

⁵⁴ Gürbüz, s. 294.

⁵⁵ Sayhan, s. 136.

kazanmış olan borçlunun düzenlediği çek, hükümsüz değildir. Bu durum senedi sadece bedelsiz hale getirir⁵⁶.

2. Temel Alacağın Sona Ermesi

Daha önce de belirtildiği üzere, kambiyo ilişkisinin taraflarının, bir kambiyo senedinin (örneğin çekin) ihdasına yönelik kambiyo sözleşmesi yapmasının nedeni, temel alacaktır. Kambiyo senetlerindeki temel alacak, daima bir para alacağı olup, temel borç ilişkisinin tarafları arasında mübadele ilişkisi içinde olan asli edimlerden biridir ve borç münasebetinden doğan dar anlamdaki borçlardan birine tekabül eder⁵⁷.

Temel alacağın, kambiyo ilişkisi dışında ödeme veya takas nedeniyle sona ermiş olması nedeniyle de, senet bedelsiz hale gelebilir⁵⁸. Zira bu durumda ifa nedeniyle temel alacak sona ermiş olmasına rağmen, senet iade edilmemiştir⁵⁹. Senet alacaklısı (lehtar), bu durumda senet bedelini tahsil ederse, sebepsiz bir şekilde zenginleşmiş olacaktır.

3. Temel Borç İlişkisindeki Karşı Edimin Hiç ya da Gereği Gibi İfa Edilmemesi

Uygulamada, temel borç ilişkisindeki karşı edimin hiç ya da gereği gibi ifa edilmemesi (örneğin eksik ifa ya da ayıplı ifa edilmesi) nedeniyle açılan bedelsizliğe dayalı davalar, oldukça yaygındır⁶⁰.

Karşı edimin hiç ya da gereği gibi ifa edilmemesi durumunda, senet borçlusu (temel borç ilişkisinde karşı edimin alacaklısı) somut olayın koşullarına göre ya TBK m. 125/2 uyarınca sözleşmeden dönebilecek, ya da karşı borçlunun eksik ve/veya ayıplı ifası nedeniyle (TBK m. 227/1, 305, 307, 475 ve TKHK m. 11/1 uyarınca) sahip olduğu seçimlik hakları (sözleşmeden dönme veya bedelden indirim yapılmasını talep hakkını) kullanabilecektir.

Sözleşmeden dönme hakkının kullanılması durumunda çek (kambiyo senedi) tamamen⁶¹; satış, eser veya hizmet bedelinden indirim yapılmasını talep hakkının kullanılmasında ise, kısmen bedelsiz

⁵⁶ Acar, s. 44; Sayhan, s. 136.

⁵⁷ İnan, Türk..., s. 18; Sayhan, s. 122; Gürbüz, s. 380.

⁵⁸ Türk, Kambiyo..., s. 325; Sayhan, s. 136.

⁵⁹ Sayhan, 152.

⁶⁰ Bkz. Gürbüz, s. 312.

⁶¹ Sayhan, s. 153.

kalacaktır. Bedelsizlik iddiasıyla açılacak davada, birinci ihtimalde borçlu bulunmadığının tespiti; ikinci ihtimalde ise, borcun senet üzerinde yazılı bedel kadar olmadığının tespiti istenecektir⁶².

Yargıtay'ın birçok kararında da, karşı edimin hiç ya da gereği gibi ifa edilmemiş olmasının, senedi bedelsiz kılacağına dair değerlendirmeler yapılmıştır. Örneğin Yargıtay 11. Hukuk Dairesinin 18.3.1982 günlü kararında, “Çekin savunmada belirtildiği ve TTK 22. maddesindeki (iş ya da hizmet gören tacirin uygun bir ücret isteme hakkı) yer aldığı biçimde sonuçlanmasını sağlamak amacıyla verildiğinin anlaşılmasına ve olayda bu amacın gerçekleşmiş olduğunun anlaşılması” üzerine bedelsizlik def'i reddedilmiştir. Keza Y. 19. HD'nin 12.12.2016 tarihli bir kararında, “...davaya konu çeklerin teslimi yapılacak mallara karşılık olarak avans niteliğinde davacı tarafından ...'e verilmiş olduğu, ancak ... tarafından mal teslimi yapılmaması sebebiyle çeklerin bedelsiz kaldığı, söz konusu çeklerden dolayı davacının davalıya borçlu olmadığının anlaşıldığına” hükmedilmiştir⁶³. Benzer şekilde Y. 11. HD. 12.4.1988 tarihli bir kararında, “Satış bedeli 19.000.000 lira olarak kararlaştırılmıştır. Bu bedel üzerinde taraflar mutabaktırlar. Satıştan sonra bir kısım hissedarların açtıkları şufa davası sonunda davacı üzerine yapılan tapu kaydı iptal edilmiş ve satış bedeli olarak tapuda gösterilen 10.000.000 lira davacıya ödenmiştir. Bu durumda satış nedeniyle davalı Hüseyin'e verilen 9.000.000 liralık senetlerin bir sebebi kalmamış olduğundan mahkemece 9.000.000 liralık senetlerden dolayı davacının davalı Hüseyin'e borçlu bulunmadığının tesbitine karar verilmesi gerektiğine” hükmetmiştir⁶⁴.

Yine yerleşmiş Yargıtay uygulamasına göre, temel borç ilişkisinin alım-satım sözleşmesi olduğu durumlarda, satım bedelinin ödenmemesi yahut malın teslim edilmemesi iddialarının belgelenmesi, defter kayıtlarıyla doğrulanması halinde, kökleşmiş biçimde senedin bedelsizliği nedeniyle iptaline karar verilmektedir⁶⁵. Örneğin otomobil satımına ilişkin noter kat'i satış belgesinde, bedelin nakden ve tamamen

⁶² Türk, Kambiyo..., s. 325.

⁶³ Y. 19. HD'nin 12.12.2016 tarih ve E. 2016/8709, K. 2016/15664 sayılı kararı (<http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm> - Erişim Tarihi: 08.10.2018).

⁶⁴ Y. 11. HD'nin 12.04.1988 tarih ve E. 1988/882, K. 1988/2267 sayılı kararı (<http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm> - Erişim Tarihi: 07.10.2018).

⁶⁵ Gürbüz, s. 313.

alındığı yolundaki kabule ve bunun satıcı defterlerine işlenmesine karşın, tersini kanıtlar aynı nitelikte belge sunulmadığına göre, vekilce ayrıca bono düzenlenmesinin haklı ve doğru kabul edilemeyeceği, muvazaalı bir işlem olabileceği gerekçesiyle iptal eden yerel mahkeme kararı, Yargıtay tarafından da onanmıştır⁶⁶.

Yine Y. 11. HD. 4.11.1981 tarihli bir kararında “*Davalı kayıtları ve borsa beyannamesine göre çek karşılığının tescilli satımlara dayandığının anlaşılmasına ve olayda hamilin TTK. 599. maddesinde öngörüldüğü biçimde bile bile borçlu zararına devralma öğelerinin de bulunmaması*” gerekçesiyle bedelsizlik iddiasını yerinde görmemiştir⁶⁷.

Yargıtay ayrıca, satın alınan taşınmaz bedeline mahsuben verilen senedin, taşınmazın mülkiyetinin geçirilmemiş olduğunun kanıtlanması halinde, iptaline karar verilmesi gerekeceğine hükmetmiştir⁶⁸.

Yargıtay’ın yerleşik uygulamalarında, ifadaki kısmî noksanlık ya da özellikle satım gibi sözleşmelerdeki ayıp nedeniyle, bonoların saptanacak bu miktarda bedelsiz kalacağı (yani ticarî senedin kısmî bedelsizliği) kabul edilmektedir⁶⁹.

4. Temel Borç İlişkisinin Kuruluşunda İrade Bozukluklarının (Yanılma, Aldatma veya Korkutmanın) Oluşması

Çekin bedelsiz kalmasının bir diğer nedeni de, temel borç ilişkisinin kuruluşunda irade bozukluklarının varlığıdır. Böyle bir durumda, temel borç ilişkisi, iradesinde veya beyanında sakatlık olan bakımından düzelebilir bir hükümsüzlük; karşı taraf bakımından ise, iptal

⁶⁶ Y. 11. HD.nin 21.4.1983 tarih ve E. 1983/1377, K. 1983/2065 sayılı kararı (Gürbüz, s. 313, dn. 128).

⁶⁷ Y. 11. HD.nin 4.11.1981 tarih ve E. 1981/3993, K. 1981/4630 sayılı kararı (Gürbüz, s. 313, dn. 127).

⁶⁸ Y. 11. HD.nin 26.10.1981 tarih ve E. 1981/4616, K. 1981/4518 sayılı kararı (Türk, Kambiyo..., s. 325, dn. 79).

⁶⁹ Y. 11. HD. 23.2.1981 tarih ve E. 1981/845, K. 1981/746 sayılı kararında “BK. 223/2 md. uyarınca satımdan dönülse de kullanım nedeniyle kira karşılığı istemek ve bozulma varsa tazminat isteyebilme olanağı bulunduğundan satım bedeli karşılığı verilen bono bedellerinin, saptanacak bu miktarda indirilip kalan bölümünün iptali gerektiği”; yine Y. 11. HD’nin 9.10.1980 tarih ve E. 1980/4060, K. 1981/4687 sayılı kararında “...saptanan bozukluk değerinin bono bedelinden indirimi gerekir. Bono bu miktarda bedelsizdir” şeklinde hüküm tesis etmiştir (Bkz. Gürbüz, s. 315, dn. 135).

edilme bozucu şartına bağlı geçerlilik halindedir⁷⁰. Söz konusu şartın gerçekleşmesi halinde, borç ilişkisi de geçmişe etkili olarak iptal edilerek kesin hükümsüz olur⁷¹.

Doğrudan doğruya kambiyo senedinin düzenlenip verilmesi sırasında değil de⁷², temel ilişki kurulurken oluşan irade bozuklukları da bedelsizliğe yol açabilir. Zira bozucu şart gerçekleşir yani iradesi sakatlanan borçlu, TBK m. 39 uyarınca yanılma veya aldatmayı öğrendiği ya da korkutmanın etkisinin ortadan kalktığı andan başlayarak bir yıl içinde sözleşmeyle bağlı olmadığını bildirirse, temel ilişki iptal edilmiş olur; dolayısıyla temel alacak geçersiz hale geldiğinden, kambiyo taahhüdü de bedelsiz kalır⁷³.

Kambiyo ilişkisinin kuruluşunda oluşan (senet düzenlenirken) yanılma, aldatmaca ve korkutma ise yasal düzenleme gereği (TTK m. 825/1-2, m. 659/1-2) borçlunun senetteki taahhüdünün (kambiyo taahhüdünün) geçersizliğine ilişkin bir def'i niteliğinde bulunduğu⁷⁴, senedin lehtarı veya senedi iktisap ederken bilerek borçlu aleyhine hareket eden hamillere karşı ileri sürülebilir. Bu tür def'iler senet metninden anlaşılmadıkları için, etkileri bakımından nisbî niteliktedir. Dolayısıyla iyi niyetli hamillere karşı ileri sürülemezler. Bununla birlikte korkutmanın manevi olmaktan çıkıp, zorla imza attırma şeklinde maddi bir cebre dönüşmesi durumunda ise, senedin geçersizliğine ilişkin mutlak bir def'iden bahsedilebilir⁷⁵. Zira burada görünüşte meydana gelen işlem

⁷⁰ Oğuzman / Öz, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 3. Bası, İstanbul 2000, s. 100.

⁷¹ Gürbüz, s. 291.

⁷² Türk, kambiyo senedinin düzenlenmesi sırasındaki iradeyi fesada uğratan halleri, temel borç ilişkisinin inikadındaki irade fesadı hallerinden ayırt etmek gerektiğini; zira, kambiyo senedinin düzenlenmesi anındaki irade fesadı nedeniyle bedelsizlik davasının açılmayacağını belirtmektedir (Türk, Ahmet, Maddi Hukuk ve İcra İflas Yönleriyle Menfi Tespit Davası, Ankara 2006, s. 137-138). Aynı görüşte olan Acar da, senet yapma iradesine ait fesat hallerinin senedi hükümsüz kıldığını, hükümsüzlüğün mevcudiyetinin bedelsizlikten söz etme imkânını ortadan kaldırdığını, çünkü bedelsiz senetlerin geçerli senetler olduğunu, beyan etmektedir (Acar, s. 31-32).

⁷³ Sayhan, s. 137; Türk, Kambiyo..., s. 326; Gürbüz, s. 291; Yılmaz, s. 88 vd..

⁷⁴ Öztan, 2012, s. 47, 48; Gürbüz, s. 291; Helvacı (Ülgen / Kendigelen / Kaya), s. 67.

⁷⁵ Öztan, 1997, s. 224; Helvacı (Ülgen / Kendigelen / Kaya), s. 67; Bahtiyar, s. 33.

güvenliğini, kişi emniyetinden ön planda tutmanın imkânı bulunmamaktadır. Kaldı ki, husule gelen görünümün doğmasında, imza sahibinin hiçbir katkısı olmamıştır⁷⁶; dolayısıyla irade yoktur. Yargıtay ise hiçbir ayırımı tabi tutmadan, korkutmayı mutlak bir geçersizlik def'i olarak nitelendirmektedir⁷⁷.

5. Temel Borç İlişkisinin Kuruluşunda Aşırı Yararlanmanın Bulunması

Temel borç ilişkisinin kuruluşunda aşırı yararlanma bulunması halinde de, çek bedelsiz bir senede dönüşebilir. Aşırı yararlanma TBK m. 28'de şöyle düzenlenmiştir:

Bir sözleşmede karşılıklı edimler arasında açık bir oransızlık varsa, bu oransızlık, zarar görenin zor durumda kalmasından veya düşüncesizliğinden ya da deneyimsizliğinden yararlanılmak suretiyle gerçekleştirildiği takdirde, zarar gören, durumun özelliğine göre ya sözleşme ile bağlı olmadığını diğer tarafa bildirerek ediminin geri verilmesini ya da sözleşmeye bağlı kalarak edimler arasındaki oransızlığın giderilmesini isteyebilir.

Zarar gören bu hakkını, düşüncesizlik veya deneyimsizliğini öğrendiği; zor durumda kalmada ise, bu durumun ortadan kalktığı tarihten başlayarak bir yıl ve her hâlde sözleşmenin kurulduğu tarihten başlayarak beş yıl içinde kullanabilir.

Temel borç ilişkisindeki aşırı yararlanmadan zarar gören borçlu, düşüncesizlik veya deneyimsizliği öğrendiği ya da zorda kalma durumunun ortadan kalktığı tarihten başlayarak bir yıl ve her halde temel borç ilişkisinin kurulduğu tarihten başlayarak beş yıl içinde sözleşme ile bağlı olmadığını diğer tarafa bildirdiği takdirde, borç ilişkisi geçmişe etkili bir şekilde sona erecektir. Şüphesiz, hükümde açıkça belirtildiği üzere, hâkimden edimler arasındaki oransızlığın giderilmesini talep hakkı da mevcuttur. Ancak, sözleşmenin hükümsüz hale geldiği durumlarda, bu

⁷⁶ Öztan, 1997, s. 224.

⁷⁷ Helvacı (Ülgen / Kendigelen / Kaya), s. 67; Aynı görüşte olan Poroy / Tekinalp, tehdit altında senede konan imzanın hukuki bir değerinin bulunmadığını, bu halde yaratılan hukuki görünüşün borçluya isnat edilemeyeceğini belirtmekte; ayrıca aldatmayı da, somut olayın özelliklerinden doğabilecek istisnalar bir yana, iyiniyetli üçüncü kişilere karşı da ileri sürülebilecek bir def'i olarak kabul etmek gerektiğini ifade etmektedirler (Poroy / Tekinalp, s. 96).

borç ilişkisinden doğan temel alacak için verilmiş çek (kambiyo senedi) de bedelsiz kalacaktır⁷⁸.

6. Çekin (Kambiyo Senedinin) Hatır İçin Verilmiş Olması

Hatır senetleri, tarafların aralarında yapmış oldukları özel bir anlaşmayla baştan bedelsiz kıldıkları kambiyo senetleri olup, özellikle bu amaçla verilen bonolar uygulamada en çok rastlanılan bedelsiz senet türünü oluşturmaktadır⁷⁹.

Türk hukukunda bu konuda en kapsamlı incelmeyi yapan İNAN hatır senetlerini şöyle tanımlamıştır⁸⁰: “*Hatır senetleri öyle kambiyo senetleridir ki, senette borçlu görünen kişi, senette yazılı tutarın doğudan kendi mal varlığından ödenmesini gerektirir bir borcu olmadığı halde, senet alacaklısının nakdi kredi sağlamasını ya da mali durumunu olduğundan daha İyi göstermesini olanaklı kılmak için, bu senedi düzenleme (ya da kabul etmeyi) ve lehtara vermeyi; karşı yanda bu senede dayanarak, borçludan istemde bulunmamayı ve ayrıca senet bedelini ödemesi için, senet borçlusuna bedel kadar bir meblağı sağlamayı ya da senedi tedavüle çıkarmamayı yükümlenmiştir*”.

Esasen bu tür senetlerde temel alacak, yani senedin düzenlenmesinin dayanağı olan temel borç ilişkisi mevcut değildir⁸¹. Dolayısıyla senet baştan itibaren bedelsizdir⁸². Zira, borçlu, görünüşte

⁷⁸ İnan, Türk..., s. 232; Türk, Kambiyo..., s. 326; Sayhan, s. 139; Gürbüz, s. 291; Acar, s. 42; Yılmaz, s. 89; Farklı görüşte olan Öztan ve Bahtiyar, aşırı yararlanmanın (gabinin) sadece temel hukuki ilişkiyi değil; aynı zamanda senedin verilmesi anlaşmasını (kambiyo anlaşmasını) da geçersiz kılması nedeniyle senedin bedelsiz kalması def’ini değil senetteki taahhüdün geçersizliğine ilişkin ve fakat nisbî etkili bir def’i oluşturacağı görüşündedir (Bkz. Öztan, 1997, s. 229-230; Bahtiyar, s. 33-34).

⁷⁹ Öztan, 1997, s. 978, 1010, 1013; Bahtiyar, s. 42.

⁸⁰ İnan, Türk..., s. 64, 65; Benzer bir tanım için bkz. Öztan, 1997, s. 238-239 ve s. 1010; Yılmaz, s. 97; Poroy / Tekinalp ise, hatır senedini, “*bir kimsenin borçlu olmamasına rağmen, başka bir kimseye sırf hatır için, ona finans imkân sağlamak, yani onun senedi bankaya vererek kredi almak, senedi kırdırmak, iskonto olarak satmak gibi amaçlarla, sanki borçluymuşçasına verdiği kambiyo senedi*” şeklinde tanımlamışlardır (Poroy / Tekinalp, s. 258).

⁸¹ Poroy / Tekinalp, s. 258; Sayhan, s. 145.

⁸² Yılmaz, s. 97.

sorumluluk altına girerken, lehtar ile senet bedelinin ödenmeyeceği hususunda özel olarak anlaşmaktadır⁸³.

Hatır borçlusu kendisini korumak amacıyla uygulamada bedelsizlik davası açabilmektedir. Bedelsizlik şahsi bir def'i olduğundan, ciro edilenin bilerek borçlunun zararına hareket etmiş olması ya da senedin alacağın temlik yoluyla geçmesi halleri dışında, hamile karşı ileri sürülemez⁸⁴. Senedi elinde bulunduran hamil bilerek borçlunun zararına hareket etmişse, ona karşı da ileri sürülebilir⁸⁵.

B. Bedelsiz Kalan Çek Borçlusunun Sahip Olduğu İmkânlar

1. Genel Olarak

Türk Hukukunda çeki düzenleyen (senet borçlusu), temel ilişkide borçlu olmadığını, dolayısıyla çekin bedelsiz kaldığını beyanla, muhatabın lehtara çek bedelini ödemesini engelleyemediği⁸⁶ gibi, durumu öğrenmiş olan muhatap da kendiliğinden ödemeyi durdurma yetkisine sahip değildir⁸⁷. 6762 sayılı eski TTK'da 5838 sayılı Kanun ile 2009 yılında yapılan değişiklikten önce, eTTK m. 711/3'te, düzenleyenin muhatabı çeki ödemekten men edebilme imkânı bulunmaktaydı. Bu imkân, hukuki nitelik itibarıyla, mahkeme kararına ihtiyaç duyulmaksızın hüküm doğuran ihtiyati tedbir niteliğinde bir yetki olarak kabul edilmekteydi⁸⁸. Gerçi bu düzenlemeyle, çekin ödenmesini men edebilme yetkisinin "çekin düzenleyenin veya bir üçüncü şahsın elinden rıza hilafına çıkmış olması" gerekçesiyle kullanılması öngörülmüş idi⁸⁹; ancak uygulamada, çekin bedelsiz kaldığı durumlarda da men yetkisi pekâlâ kullanılabilmekteydi. Zira düzenleyen tarafından iletilen ödeme yasağı isteminin haksız olduğu durumlarda dahi, muhatap bankanın isteme uyması gerekmekteydi⁹⁰.

⁸³ Poroy / Tekinalp, s. 258.

⁸⁴ Öztan, 1997, s. 1013; Ülgen / Helvacı (Kendigelen / Kaya), S. 144-145; Poroy / Tekinalp, s. 261; Yılmaz, 86.

⁸⁵ Ülgen / Helvacı (Kendigelen / Kaya), s. 144-145; Yılmaz, 86.

⁸⁶ Pulaşlı, 319; Reisoğlu, s. 139.

⁸⁷ Türk, Kambyo..., s. 327.

⁸⁸ Narbay, Şafak, Çekten Cayma ve Ödeme Yasağı, İstanbul 1996, s. 73.

⁸⁹ Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz. Narbay, Çekten Cayma..., s. 73 vd.

⁹⁰ Narbay, Çekten Cayma..., s. 81.

Şu an için düzenleyenin, bedelsiz kalan çek bakımından yapacağı yegâne şey, çekin bankaya ibrazından önce HMK m. 389 uyarınca mahkemeye başvurarak, muhatap banka tarafından çek bedelinin lehtara ödenmesini önleme hususunda ihtiyati tedbir kararı verilmesini istemek ve tedbir kararından itibaren 7 gün içinde bedelsizliğe dayalı bir menfi tespit davası açmaktır⁹¹. Teorik olarak bu yol mümkün olsa da; İİK m. 72/1 uyarınca doğrudan bir menfi tespit davası açarak, bu davayla birlikte muhatap banka tarafından çek bedelinin lehtara ödenmesini önleme hususunda ihtiyati tedbir kararı verilmesini istemek, sonuç almak bakımından daha pratik görülmektedir.

Mahkemenin vereceği tedbir kararının içeriği önemlidir. Şayet, tedbir kararı sadece bankanın ödeme yapmamasına yönelik ise, ilgili çek için icra takibine geçilmesinde Yargıtay'ca bir mahzur görülmemiştir⁹².

⁹¹ Reisoğlu, s. 140; Türk, Kambiyo..., s. 327; Bazı yazarlar bu durumda açılacak davayı iptal davası olarak zikretmektedirler (Pulaşlı, s. 319; Göle, Celal, Çek Hukuku, Ankara 1989, s. 123); fakat, kanımca düzenleyenin temel borç ilişkisinden kaynaklı kişisel def'ileri nedeniyle çekin iptalini isteme hakkı bulunmamaktadır. Zira, kambiyo senetlerinde geçerli olan mücerretlik, kamu güveni ve imzaların bağımsızlığı ilkeleri buna engeldir.

⁹² Y. 12. HD. 27.01.2014 tarih ve E. 2013/35783, K. 2014/1747 sayılı kararında “*Asliye Ticaret Mahkemesi'nin söz konusu tedbir kararı yukarıda belirtildiği üzere çeklerin ibrazı halinde çek bedelinin muhatap banka tarafından alacaklılara ödenmemesine yönelik olup, İİK'nun 72/2. maddesi uyarınca icra takibinin durdurulmasına ilişkin bulunmamaktadır. Tedbir kararında açıkça bu çeklere dayanılarak icra takibi yapılmamasına dair bir açıklama da bulunmadığına göre, bahse konu tedbir kararının icra takibine girişilmesine engel olmadığına*” hükmetmiştir (<http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm>- Erişim Tarihi: 07.10.2018); Benzer nitelikte bir karar için bkz. Y. 12. HD. 06.10.1997 tarih ve E. 1997/9474 K. 1997/10045 sayılı kararı (<http://www.turkhukuk sitesi.com/showthread.php?t=34084>- Erişim tarihi: 09.10.2018). Ayrıca Y. 12. HD. 04.06.2013 ve E. 2013/12622, K. 2013/20643 sayılı kararında “*İ.İ.K.nun 72/2. maddesi gereğince takipten önce açılan menfi tespit davasında: İstanbul 1. Asliye Ticaret Mahkemesi'nin 23.10.2012 tarihli ihtiyati tedbir kararı ile 1.432.852,05 TL bedelli çek yönünden, çek bedelinin 1.000.000,00 TL'si yönünden yapılacak icra takibinin %15 tutarında hesap olunan 150.000,00 TL nakit veya kesin ve süresiz teminat mektubu verildiğinde taraflar arasında olmak kaydıyla tedbiren durdurulmasına karar verildiği görülmektedir. Tedbirde; çekin takibe konu edilmemesi yönünde bir karar mevcut olmayıp, sadece yapılacak icra takibinin durdurulması yönünde bir karar bulunmaktadır. Bu*

Keza tedbir kararının senedi devralmış üçüncü kişileri kapsayacak şekilde alınması da önem taşımaktadır. Aksi takdirde, üçüncü şahıs konumundaki hamiller, tedbir kararı kapsamındaki ödeme yasağından etkilenmeyeceklerdir⁹³. Mahkemelerin, senedi devralan her hamil açısından tedbir kararı vermesi mümkün olmayabilir. Zira kambiyo borçlusunun davasını aynı zamanda senedi (çeki) devralmış hamile karşı da yöneltmesi ve senedi iktisap ederken hamilin bilerek borçlunun (kendisinin) zararına hareket etmiş olduğu yönünde hâkimi ikna etmesi gerekecektir⁹⁴. Dava açıldıktan sonra bile senedin devredilebilme ihtimali, çeki sonradan iktisap eden hamilleri de kapsayacak bir tedbir kararı verilmesini zorlaştırmakta hatta imkânsız kılmaktadır⁹⁵. Kaldı ki, ciro ile devredilmiş olduğu durumlarda, borçlu tarafından çeki devralan hamilin kendisini zarara uğratma kastıyla çeki devralmış olduğu ispatlanmadıkça, mahkemenin ihtiyati tedbir kararı vermemesi gerekir⁹⁶.

2. Bedelsizlik Davasının Hukukî Niteliği

Bedelsizlik davası, borçlunun (kambiyo borçlusunun) borçlu olmadığına tespitine yönelik açtığı davadır (menfî tespit davası). Bu dava ile maddi hukuk bakımından borcun mevcut olup olmadığına tespiti amaçlanmaktadır⁹⁷. Bununla birlikte, senet bedeli hamil tarafından tahsil edilmişse, açılacak dava istirdat davası olacaktır.

Maddi hukuk bakımından, borçlu olmadığını savunan borçluya, genel hükümlere göre bu durumu tespit imkânı verilmiştir. Borçlu, borcunu henüz ödemediği önce menfî tespit davası açmak suretiyle, mahkemeden borçlu olmadığını tespitini isteyebilir. Borç münasebetinin yoklukla malul olması veya geçersiz sayılması nedeniyle doğmamış ya da sonradan geçersiz hale gelmiş veya ödeme, takas gibi nedenlerle sona ermiş bir borç yüzünden icra takibine maruz kalması muhtemel olan veya icra takibine maruz kalmış olan bir kimsenin (borçlunun), gerçekte borçlu olmadığını veya söz konusu borcun sona erdiğini ispat için açacağı dava,

durumda mahkemece şartları varsa durdurma yönünde bir karar verilmesi gerekirken takibin iptali yönünde hüküm tesisi isabetsiz” olduğuna hükmetmiştir (<http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm>- Erişim Tarihi: 8.10.2018).

⁹³ Reisoğlu, s. 140.

⁹⁴ Karayalçın, s. 321.

⁹⁵ Türk, Kambiyo..., s. 308.

⁹⁶ Göle, s. 123; Pulaşlı, s. 319.

⁹⁷ Türk, Maddi..., s. 47.

“*menfi tespit davası*” olarak adlandırılmaktadır⁹⁸. Bu dava neticesinde borçlu olunmadığının tespiti halinde, davacı hakkında bir icra takibi başlatılması engellenmiş olur veya başlatılan ve devam eden icra takibi iptal edilerek, mevcut olmayan borcu ödemekten kurtarılmış olur⁹⁹.

Söz konusu davanın hukuki dayanağını İİK m. 72/1 hükmü oluşturur. Bu hükme göre “*Borçlu, icra takibinden önce veya takip sırasında borçlu bulunmadığını ispat için menfi tesbit davası açabilir.*”

Bedelsiz kalan çeki ödemekten kurtulmak amacıyla kambiyo borçluları tarafından açılan menfi tespit davasının yasal dayanağı, TBK m. 77’de düzenlenen sebepsiz zenginleşmedir¹⁰⁰. Zira kambiyo senetlerinde geçerli olan mücerretlik (soyutluk ilkesi) gereğince, temel alacağın mevcut olmaması veya geçersiz olması, kambiyo senedinin hükümsüzlüğü sonucunu doğurmamakta; buna karşılık temel ilişkideki sakatlık, kambiyo borçlusuna, borçlu olmadığının tespitiyle birlikte, alacaklıya karşı sebepsiz zenginleşme def’ini dermeyeran etme hakkını vermektedir. Zira, senet borçlusuna, temel ilişkideki karşılığı alamadan, kambiyo taahhüdü nedeniyle bir ödeme yükümlülüğü altındadır¹⁰¹. Bu

⁹⁸ Uyar, Talih, Gereğçeli-İçtihatlı İcra ve İflas Kanunu Şerhi, Cilt 4, 3. Baskı, Ankara 2006, s. 6037; Arslan, Ramazan / Yılmaz, Ejder / Taşpınar Ayvaz, Sema, İcra ve İflas Hukuku, 2. Baskı, Ankara, 2016, s. 219. Kuru, davacının menfi tespit davasını açmaktaki amacının, davalı tarafından iddia edilen hukuki münasebetin mevcut olmadığının tespiti olduğunu belirtmektedir (Kuru, Baki, Tespit Davaları, Ankara 1963, s. 21); Yargıtay’a göre ise, “*gerçekte var olmayan bir borç ya da geçersiz bir hukuki ilişki sebebiyle icra takibine maruz kalması muhtemel olan veya icra takibine maruz kalan bir kimsenin (borçlunun), gerçekte borçlu bulunmadığını ispat için açacağı dava, menfi tespit olarak adlandırılmaktadır*” (Y. HGK’nın 25.4.2018 tarih ve E. 2018/19-374, K. 2018/943 sayılı ve 22.01.2016 gün ve E. 2014/19-674, K. 2016/76 sayılı kararları, <http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm>- Erişim: 15.10.2018); Y. İİD. 3.6.1971 tarih ve E. 5830, K. 4289 sayılı kararında ise menfi tespit davasını şu şekilde tanımlamıştır: “*menfi tespit davası, bir hukuki ilişkinin ya da ondan doğan bir hak ve yetkinin mevcut olmadığının, bir belgenin sahteliğinin ya da herhangi bir nedenle hükümsüzlüğünün tespiti için hukuki yarar bulunması koşuluna bağlı olarak açılan ve sonucunda herhangi bir mahkumiyet istemini içermeyip, konusunu teşkil eden hususun bir kararla tespitini amaçlayan davadır.*” (Türk, Maddi..., s. 47’den naklen).

⁹⁹ Kuru / Arslan / Yılmaz, İcra ve İflas Hukuku, Ankara 2012, s. 215.

¹⁰⁰ İnan, Türk..., s. 130; Öztan, 1997, s. 1005-1006; Türk, Kambiyo..., s. 323.

¹⁰¹ Acar, s. 107.

defiyle senet borçlusu, temel ilişkideki alacaklıya karşı, temel ilişkiden bir alacak hakkının doğmadığı gerekçesiyle kambiyo taahhüdünü yerine getirmek zorunda olmadığını ileri sürmektedir¹⁰².

Bedelsizlik davası, zayi sebebiyle açılan senedin iptali davalarından farklıdır¹⁰³. Zira bedelsizlik savında bulunan davacının, mahkemeden elde etmek istediği, borçlu olunmadığına dair bir kararın verilmesidir. Kaldı ki bu durumda senet zayi olmamıştır; bilakis, imzaların istiklali ilkesi gereği, senede imza atmak suretiyle kambiyo taahhüdü altına girmiş kişiler bakımından, geçerli bir senet bulunmaktadır. Bu hususu 5.5.2016 tarihli bir kararında ele alan Y. 19. HD., “*Dava bedelsizlik iddiasına dayalı olarak açılmış menfi tespit ve çek iptali istemine ilişkindir. Davacı verilen çekler karşılığında davalının mal teslim etmediğini, çekin iade edileceğine dair yazılı beyanda bulunduğunu iddia etmiştir. Davada olayların açıklanması taraflara hukuki nitelendirme hâkime aittir. Mahkemece tarafların bedelsizlik iddiasına yönelik delilleri toplanıp sonucuna göre bir karar verilmesi gerekirken davanın zayi sebebiyle çek iptali davası olarak nitelendirilmesi doğru bulunarak*” mahkeme kararını bozmuştur¹⁰⁴.

Bedelsizlik iddiasında bulunan kambiyo borçlusunun, hem temel ilişkiyi, hem de bu ilişkiden doğan temel alacağın karşılıksız (bedelsiz) kaldığını ispatlaması gerekir¹⁰⁵. Ayrıca, mahkeme tarafından verilecek bedelsizlik kararının, çek hamilleri bakımından da sonuç doğurabilmesi için, bunların senedin iktisabında, bile bile borçlunun zararına hareket ettiklerinin de ispatlanması gerekmektedir¹⁰⁶. Bu husus bedelsizlik

¹⁰² Türk, Maddi..., s. 134.

¹⁰³ Bedelsizlik iddiasıyla açılan iptal davası ile zayi sebebiyle açılan iptal davası arasındaki farklar için bkz. Bahtiyar, s. 43.

¹⁰⁴ Y. 19. HD.’nin 5.5.2016 tarih ve E. 2016/210, K. 2016/8340 sayılı kararı (<http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm> - Erişim Tarihi 13.10.2018).

¹⁰⁵ Sayhan, s. 162; Deynekli, s. 166.

¹⁰⁶ Pulaşlı, s. 62-63; Türk, Maddi..., s. 132-133; Y. 19. HD. 12.12.2016 tarih ve E. 2016/8709, K. 2016/15664 sayılı kararında, “...davaya konu çekleri teslimi yapılacak mallara karşılık olarak avans niteliğinde davacı tarafından ...’e verilmiş olduğu, ancak ... tarafından mal teslimi yapılmaması sebebiyle çeklerin bedelsiz kaldığı, söz konusu çeklerden dolayı davacının davalıya borçlu olmadığı anlaşıldığı gerekçesiyle asıl davanın kabulüne, birleşen davaya konu çeklerin arkasında yer alan lehdarın cirosunda rehin cirosu olduğuna dair bir açıklık bulunmadığı, çek tevdi bordrosunda da çeklerin tahsil-temlik cirosu ile verildiğinin yazılı olduğu, davacı ile davalı ...

savının şahsi bir def'i olmasından kaynaklanmaktadır¹⁰⁷. Bununa birlikte, hamil çeki ciro yoluyla değil de, halefiyet yoluyla (örneğin miras,

arasındaki şahsi ilişkiden doğan defilerin, ancak bu defilerin doğumuna etken olan kişiler arasında ileri sürülebileceği, bu bağlamda davacı-borçlu temlik edene karşı sahip olduğu, şahsi defileri iyiniyetli temellük edene karşı ileri süremeyeceği, bedelsizlik definin de şahsi defilerden olduğu, çek hamilinin bile bile borçlunun zararına hareket ettiği kanıtlanmadıkça keşideci ile lehdar arasındaki şahsi defilerin hamile karşı ileri sürülemeyeceğine” hükmetmiştir; Keza Y. 19. HD, 3.4.2008 tarih ve E. 2008/1677, K. 2008/3416 sayılı kararında da “Kambiyo senetleri ile ilgili bedelsizlik def'i senet lehdarına karşı ileri sürülebilecek bir def'idir. Senedi ciro yoluyla devralanlara karşı ileri sürülebilmesi için devralan hamilin senedi devralırken bile bile borçlunun zararına hareket etmiş olması gerekir. Mahkemece davacıların davalının kötü niyetli olup olmadığı konusundaki delilleri değerlendirilip sonucuna göre bir karar verilmesi gerekirken, yazılı gerekçeyle davanın kabulünde” isabet görmemiştir. (kararlar için bkz. <http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm> - Erişim tarihi 13.10.2018).

- ¹⁰⁷ Faktoring sözleşmelerinde, faktoring şirketinin müşterisinden mal veya hizmet satışından doğacak alacakları devralarak, buna karşılık tahsilat veya finansman sağlamaktadır. Bu nedenle esasen müşterinin mal veya hizmet satışı nedeniyle almış olduğu çekleri faktoring şirketine ciro etmesi alacağın temlik olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla çek borçlusu tarafından çekin bedelsiz olduğuna dair ileri sürülen def'i, çekin hamili olarak görünen faktoring şirketine karşı da etkili olmaktadır Bu hususta bkz. Azarkan, Necat, “Faktoring İşlemi Çerçevesinde Çeki Ciro İle Temlik Alan Üçüncü Kişiyeye Karşı Şahsi Def'ilerin İleri Sürülmesi”, DÜHFD, Cilt: 22, Sayı: 36, Yıl: 2017, s. 99 vd.; Bu konuyu 5.10.2017 tarihli bir kararında ele almış olan Y. 19. HD., “Mahkemece, yapılan yargılama sonucunda, ispat yükü kendisine düşen davacı borçlunun iddiasını uygun delillerle kanıtlamasının gerektiği, çek ihdas sebebinin ihtiva etmeyen bir kambiyo senedi ise de, ihdas sebebinin ne olduğu ve bu sebebin gerçekleşmemesi sebebiyle senedin bedelsiz kaldığı hususunun kambiyo ilişkisinin tarafları arasında geçerli delillerle kanıtlanabileceği, davacının çeklerin davalı ... Şti'ne avans olarak verildiğini ve mal teslim edilmediğini yazılı delille ispatladığı, bu sebeple davacının bu davalıya karşı davasının kabulüne karar vermek gerektiği, davalılardan ... A.Ş. için; 6762 Sayılı TTK'nın 590. maddesi gereğince davalı şirketin son hamil olup, borçlunun senet lehtarına aleyhine açtığı menfi tespit davasının kararının bu çeki iyiniyetle hamil olanı bağlamasının mümkün olmadığı, keşideci borçlu ile lehdar arasındaki hukuki ilişkiden kaynaklanan def'ilerin iyiniyetli hamile karşı ileri sürülemeyeceği, keşidecinin lehdara yaptığı ödemenin iyiniyetli hamili bağlamayacağı, olayda davalılardan ... A.Ş.'nin kötüniyetinin ispat edilemediğinden

alacağın temliki, şirket birleşmeleri, talep hakkının iflas masasına geçmiş olması gibi yollardan biriyle) devralmışsa, şahsi def'ilerin (bu arada bedelsizlik def'inin de) etkisi genişleyerek doğrudan doğruya ilişki içinde olmayan bu hamillere karşı da ileri sürülebilecektir¹⁰⁸.

3. Bedelsizlik Davasının Açılması

Bedelsizlik davası (ve bu davayla birlikte ihtiyati tedbir talebinde bulunulması), kambiyo senetlerine özgü takipten önce açılabilirliği gibi, takipten sonra da açılabilirliktedir. Bu nedenle bedelsizlik davalarını, “icra takibinden önce açılan bedelsizlik davası” ve “icra takibinden sonra açılan bedelsizlik davası” olmak üzere iki başlık altında ele alacağız.

a. İcra Takibinden Önce Açılan Bedelsizlik Davası

Senet borçlusunun kendisine karşı bir icra takibi başlamadan önce menfi tespit davası açabilmesinde hukuki yararının bulunması gerekir¹⁰⁹. Hukuki yarar, zaten HMK m. 114/(1)-h gereğince her hukuk davasında gözetilmesi gereken bir dava şartı olup, yargılamanın her aşamasında mahkemece göz önünde bulundurulabileceği gibi, taraflar da

davacının bu davalı aleyhine açtığı davanın ve davaya konu çekin iptali mümkün olmadığından bu konudaki talebinin de reddine karar verilmiş, hüküm davacı vekili tarafından temyiz edilmiştir.

Dava icra takibine konu çekten dolayı borçlu bulunulmadığının tespiti istemine yöneliktir. Dava konusu çekte davacı keşideci, davalı ... Ltd. Şti. lehtar, diğer davalı A.Ş. ise yetkili hamildir. Davalılar arasında factoring sözleşmesi bulunmakta olup, factoring ilişkisinde çekin bir mal veya hizmet karşılığı verildiğinin belgelenmesi gerekir. Mahkemece davalı ... Ltd. Şti.'nin davacıya mal teslimi yapmadığı kabul edilmiş olup, bu durumda çeki factoring sözleşmesi uyarınca elinde bulunduran ... A.Ş.'ye de alacağın temliki hükümleri uyarınca bedelsizlik iddiası ileri sürülebilir. Bu sebeple Mahkemece davalı A.Ş. hakkındaki davanın da kabulü gerekirken” yanılığın gerekçe ile reddi doğru bulunmamıştır (http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm, Erişim Tarihi 13.10.2018). Bu hususta ayrıca bkz. Y 19. HD'nin 05.03.2015 tarih ve E. 2014/16857 K. 2015/3068 sayılı ve 09.07.2004 tarih ve E. 2003/11608 K. 2004/8248 sayılı kararları (Azarkan, s. 101-103).

¹⁰⁸ Öztan, 1997, s. 240; ACAR, s. 91; Yılmaz, s. 98.

¹⁰⁹ Uyar, Talih, Menfi Tespit ve İstirdat Davaları, 1. Baskı, Ankara 2017, s. 11.

her zaman ileri sürebilirler. Kaldı ki, dava açmakta hukuki yarar bulunmadığı tespit edilen durumlarda, dava usulden reddedilir.

Yargıtay da 13.01.2014 tarihli bir kararında “*Borçlunun, hakkında henüz icra takibi başlamadan önce de yapılabilecek, olası bir takibi düşünerek, kendisini bir borçla tehdit eden kimseye karşı böyle bir borcunun olmadığına saptanması için menfi tespit davası açabileceğini*” belirterek, icra takibinden önce bu türden bir dava açmakta hukuki yararın bulunduğunu kabul etmiştir¹¹⁰.

Keza başka bir kararda, “*...Davacı, davalıya sipariş ettiği mallara karşılık 10 adet çeki avans olarak verdiğini, ancak davalının mal teslim etmediğini, çeklerden 3' ünü iade etmiş ise de, kalan çekleri iade etmediğini ileri sürerek menfi tespit talebinde bulunmuş olup, kendisine iade edilen 3 çek yönünden dava açmakta hukuki yararı yoksa da, halen iade edilmediği ileri sürülen 7 adet çekle ilgili olarak İİK'nun 72. maddesine dayanarak menfi tespit davası açılmasında hukuki yarar bulunduğunun kabulü gerekeğine*” hükmetmiştir¹¹¹.

Genel olarak, icra takibinden önce açılmış menfi tespit davaları, icra takibini önlemediği gibi açılan takibi de durdurmaz. Bununla birlikte, menfi tespit davasının açıldığı mahkeme, davacının % 15'ten aşağı olmamak üzere göstereceği teminat karşılığında, İİK m. 72/2 uyarınca takibin durdurulmasına ilişkin bir ihtiyati tedbir kararı verebilir¹¹². Buradaki ihtiyati tedbir kararı, hüküm verilinceye kadar tedbir talebinde bulunan kişiyi uğrayacağı zararlardan korumak amacına yöneliktir¹¹³. Mahkeme, takipten önce açılan menfi tespit davasını ciddi bulursa, gösterilecek teminat karşılığında dava sonuçlanıncaya kadar icra takibinin açılmaması veya durdurulması yönünde ihtiyati tedbir kararı verebilir ve bu karar ile icra takibi durur¹¹⁴. Bedelsizlik gibi şahsi bir def'ıye dayalı

¹¹⁰ Bkz. Y. 4. HD'nin 13.01.2014 tarih ve E. 2014/18434, K. 2014/141 sayılı kararı (<http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm>, Erişim Tarihi: 08.10.2018).

¹¹¹ Bkz. Y. 19 HD'nin 09.10.2012 tarih ve E. 2012/9070, K. 2012/14720 sayılı kararı (UYAP Bilgi Bankası-Erişim Tarihi: 16.11.2017).

¹¹² Kuru, Baki, İcra ve İflas Hukukunda Menfi Tespit Davası ve İstirdat Davası, 1. Baskı, Ankara 2003, s. 29; Aslan / Yılmaz / Taşpınar Ayvaz, s. 220.

¹¹³ Pekcanitez, Hakan / Atalay, Oğuz / Özekes, Muhammed, Medeni Usul Hukuku, 3. Bası, Ankara 2015, s. 619.

¹¹⁴ Aslan / Yılmaz / Taşpınar Ayvaz, s. 220; Ancak mahkeme, ilk bakışta, menfi tespit davasının ciddi olmadığı kanısına varırsa ihtiyati tedbir

açılmış menfi tespit davasında, çek hâlihazırda davalının elinde ise, mahkeme, senedin icraya konulmaması konusunda bir ihtiyati tedbir kararı verebilir; ancak, senet iyi niyetli üçüncü kişilere (hamile) devredilmişse, bu yönde bir ihtiyati tedbir kararı verilmemelidir¹¹⁵.

Bir çek nedeniyle kambiyo taahhüdü altına girmiş borçlunun, icra takibinden önce bedelsizlik davası adı altında menfi tespit davası açmasının temel nedeni, kambiyo senetlerine özgü takipte, sırf borca itiraz edilmiş olmasının takibi durdurulmamasındandır. Bu aşamada, icra mahkemesinde borca itiraz etmek mümkündür (bkz. İİK m. 168/5, m. 169); ancak, itiraz takibi değil sadece satışı durduracak, diğer takip işlemleri ise devam edecektir. Bununla birlikte kambiyo borçlusunun, senedi takip eden alacaklıya karşı önceden açmış olduğu bedelsizlik (menfi tespit) davasında, borçlu olmadığı yönünde almış olduğu kararı da icra mahkemesine sunmuş olması durumunda, icra mahkemesi itirazı kısa bir süre içerisinde kabul edecek (İİK m. 169a/1) ve böylece takip duracaktır (İİK m. 169a/5).

Takipten önce mahkemeden alınacak bedelsizlik (borçlu bulunmamanın tespiti) kararının, icra takibinin başlatılmasından sonra, itiraz aşamasında icra mahkemesince de dikkate alınabilmesi için, icra takibinin temel alacağın ilk sahibi tarafından başlatılmış olması gerekir. Senedin devredilmiş olması durumunda ise, önceden alınmış bedelsizlik kararının itiraz üzerine takibi durdurabilmesi ve/veya sona erdirebilmesi için, hamilin senedi iktisap ederken, bilerek borçlunun zararına hareket etmiş olduğunun ispatlanması da şarttır¹¹⁶. Zira bedelsizlik def'i şahsi

talebini reddedecektir. Özellikle, hâkim borçlunun sırf yapılacak takibi geciktirmek amacıyla, takip konusu alacağın vadesinin gelmesinden ve icra takibinin başlamasından çok kısa bir süre önce, menfi tespit davası açıp teminat karşılığında ihtiyati tedbir yoluyla icra takibinin durdurulmasını istediği kanaatini edindiği takdirde, takibin durdurulmasına ilişkin tedbir talebini reddedebilecektir (Konuralp, Cengiz Serhat, İcra ve İflas Hukukunda İhtiyati Tedbirler, İstanbul 2013, s. 70-71).

¹¹⁵ Uyar, Menfi Tespit ve İstirdat, s. 59.

¹¹⁶ İmregün, s. 24; Bozer / Göle, s. 49; “İcra takibi senedi ciro ile eline geçiren hamil T. İş Bankası A.Ş. vekili tarafından borçlular hakkında ve kambiyo senetlerine mahsus haciz yoluyla başlatılmıştır. Borçluların senet lehtarları aleyhine açtıkları menfi tespit davasını kazanmış olmaları, senedi ciro ile eline geçiren iyiniyetli hamile karşı ileri sürülemez. TTK'nun 599. maddesi gereğince takip alacaklısı hamilin bonoyu iktisap ederken bile bile borçlunun zararına hareket ettiği de iddia edilip kanıtlanamadığına göre

nitelikte olup, sadece temel borç ilişkisinin tarafları arasında ileri sürülebilir¹¹⁷. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, bu konu üzerinde durduğu bir kararda, “emre yazılı senetleri karşılıksız olduklarını bile bile devralan kimsenin iyiniyeti söz konusu olamayacağına göre, kendisine karşı bedelsizlik iddiası ileri sürülebilir. Poliçeyi edinen, hem borçlunun devredene karşı ileri sürebileceği bir itirazın varlığını, hem de devredenin poliçe üzerinde bir itirazı önleyecek tasarruf yapmaya yetkili olmadığını biliyor idi ise, o zaman bilerek borçlunun zararına hareket etmiş olur” demiştir¹¹⁸.

Hamilin senedi iktisap ederken borçlu zararına hareket etmemiş olduğu hallerde ise, takip prosedürünün tamamlanmasıyla senet bedelini ödemek zorunda kalan borçlu, kambiyo taahhüdünde bulunduğu temel ilişkinin karşı tarafına yönelik, ancak bir istirdat davası açabilir.

Bununla birlikte çek, emre veya hamiline değil de, nama yazılı olarak düzenlenmişse, kamu güvenine dayanmaktan çıkacağı için, şahsî nitelikteki def'iler, senedi sonradan devralan hamillere karşı da ileri sürülebilecektir. Zira nama yazılı senetlerin devri, TBK 183 vd. hükümlerine (alacağın devri hükümlerine) tabi olduğundan, borçlu sahip olduğu def'ileri, senedi devralan herkese karşı ileri sürebilir¹¹⁹. Çekin ibraz süresinin geçmesinden veya süresi içinde ödememe durumunun usulüne uygun olarak tespit ettirilmesinden sonra, ciroyla devredilmesi (gecikmiş ciro) halinde de, alacağın temlik hükümleri uygulanır (TTK m. 690/1, 778/1-a, 793/1)¹²⁰. Kambiyo borçlusu, temel ilişkiden doğan def'ilerini, sonraki devralanlara karşı da ileri sürebilir¹²¹. Bunun için; bunların bilerek kendi zararlarına hareket ettiklerini ispatlamasına gerek de yoktur¹²². Burada dikkat edilmesi gereken şudur ki; her ne kadar gecikmiş ciro alacağın temlik hükümlerini doğuracaksa da, keşidecisinin

itirazın reddi yerine kabulüne karar verilmesi isabetsizdir.” Y. 12. HD.nin 19.9.2003 tarih ve E. 2003/13586, K. 2003/18003 sayılı kararı (<http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm>- Erişim Tarihi: 12.10.2018).

¹¹⁷ Şahsî def'ilerin sadece temel borç ilişkisinin tarafları arasında ileri sürülebileceği hakkında bkz. Arslanlı, s. 126 vd.; Yılmaz, s. 86.

¹¹⁸ YHGK 25.12.1963 tarih ve 194 E., 78 D-T 41 sayılı kararı (İmregün, s. 24, dn. 52).

¹¹⁹ Helvacı (Ülgen / Kendigelen / Kaya), s. 60.

¹²⁰ Kendigelen (Ülgen / Helvacı / Kaya), s. 258; Pulaşlı, s. 311; Bozer / Göle, s. 266; Reisoğlu, s. 193; Yılmaz, s. 111-113.

¹²¹ Yılmaz, s. 113.

¹²² Pulaşlı, s. 311; Türk, Kambiyo..., s. 324.

ya da kambiyo taahhüdü altına giren diğer kişilerin, her türlü şahsi def'ilerini hamile karşı ileri sürme hakkını kazandıkları gibi bir sonuca varılmamalıdır¹²³. Gecikmiş ciro nedeniyle çeki iktisap etmiş kişi/kişilere karşı ileri sürülebilecek def'iler, çeki gecikmiş ciroyla devreden kişiye karşı ileri sürülebilecek def'ilerdir¹²⁴.

Uygulamada genellikle bedelsizlik (menfi tespit) davasıyla birlikte, çek bedelinin tahsilini önlemek üzere ihtiyati tedbir talebinde de bulunmaktadır. Ayrıca senedin bedelsizliği kararıyla birlikte iptaline ve iadesine karar verilmesi talep edilmektedir.

Mahkeme tarafından, çek bedelinin davalı/davalılara ödenmesini önleme hususunda ihtiyati tedbir kararı verilmesini sağlamak için, bedelsizlik iddiasının doğruluğu konusunda hâkimde güçlü bir kanaat oluşturulmalı ve İİK m. 72/1 uyarınca senet bedelinin yüzde onbeşinden az olmamak üzere bir teminat gösterilmelidir. Bu şekilde alınan bir tedbir kararının hamile karşı da etkili olması isteniyorsa, davanın ona karşı da yöneltmiş olması gerekir. Aksi takdirde, kararın hamile karşı bir etkisi olmayacak, muhatap süresi içinde ibraz edilen çek bedelini hamile ödeyecektir. Ödemeyi önleme konusunda verilen ihtiyati tedbir kararının, senedi elinde bulunduran hamili de kapsayacak şekilde verilebilmesi için, senedi iktisap ederken hamilin borçlu zararına hareket etmiş olduğu hususunda hâkimin ikna edilmesi gerekir.

Bedelsizlik nedeniyle açılan menfi tespit davalarında, mahkemelerin kambiyo senedinin iptaline karar verebilmesi, hukuken mümkün değildir¹²⁵. Zira iptal kararı, kambiyo senedinin geçersizliği iddiaları üzerine verilebilecek bir karardır. Oysa bedelsizlik iddiası, senedin geçersizliğine değil, temel borç ilişkisinden doğan temel alacağın artık mevcut olmadığı savına dayandırılmaktadır. Kaldı ki, kambiyo senetlerinde geçerli olan mücerretlik, kamu güveni ve imzaların bağımsızlığı ilkeleri de, temel ilişkideki eksiklik ve sakatlıklardan dolayı, kambiyo senedine imza atmak suretiyle kambiyo taahhüdünde bulunmuş herkes bakımından senedi hükümsüz kılmaz.

¹²³ Kendigelen, s. 184.

¹²⁴ Öztan, 1997, s. 572; Kendigelen, s. 184-185.

¹²⁵ Bedelsizlik sebebiyle açılan davanın Yargıtay'ca da iptal davası olarak nitelendirilmesi ve bu hususun İİK m. 72'ye dayandırılmasına ilişkin geniş açıklama ve eleştiriler için bkz. Sayhan, s. 164 vd..

Mahkeme, bedelsizlik kararıyla birlikte, ayrıca senedin iadesi de talep edilmişse¹²⁶, senedin davacı borçluya iadesine de karar verebilir. Ancak bu yönlü bir karar, senet henüz temel alacağın alacaklısının elindeyken bir anlam ifade eder. Temel alacağın alacaklısı senedi usulüne uygun bir şekilde üçüncü şahıslara devretmişse, iyiniyetli hamillerden senedin iadesi istenemez.

Bedelsizlik davası sadece çeki düzenleyen tarafından değil, çek nedeniyle, icra takibinden önce bedelsizlik davası açarak borçlu bulunmadığını tespit ettirmekte menfaati olan ve kambiyo ilişkisine dâhil olan diğer borçlular (lehtar, ciranta ve avalistler) tarafından da açılabilir¹²⁷. Çekte, senedin düzenlenmesi anından başka, her devredilme anında başka bir temel ilişki ve dolayısıyla başka bir temel alacak söz konusu olabilir. Bu nedenle tedavüle çıkmış bir çekle ilgili olan bazı şahıslar bakımından farklı temel alacaklar bulunabilir ve bu temel alacaklardaki eksiklikler nedeniyle bedelsizlik gündeme gelebilir¹²⁸. Örneğin lehtar, çeki, hamile, aralarındaki başka bir borç ilişkisinden doğan borcunu ifa etmek maksadıyla ciro etmiş olmakla birlikte, bu borç ilişkisinden doğan ve hamil tarafından yerine getirilmesi gereken karşı edim geçersiz hale gelir veya gereği gibi yerine getirilmezse, temel alacak da eksik hale gelir ve bedelsizlik söz konusu olur.

Çekin iyiniyetli bir hamile devredilmiş olması durumunda, hamile karşı bedelsizlik davasının açılmasında ve bu davayla birlikte çekin ödenmemesi yönünde bir tedbir kararının verilmesini talep etmekte, bedeli ödemekle yükümlü olan borçlunun hukuken korunması gereken bir yararı yoktur. Ancak, hamil tarafından müracaat hakkının kullanılabilmesi de ihtimal dâhilinde olduğundan, senet borçlusunun müracaat hakkı kapsamında, kendisine başvurabilecek (hamil dışındaki) kimselere karşı, hamille birlikte veya bağımsız olarak, bedelsizlik davası açmasında hukuken korunması gereken bir yararının olduğu söylenebilir¹²⁹.

¹²⁶ Türk, Maddi..., s. 135.

¹²⁷ Erdoğan, Hasan, Borçtan Kurtulma, Menfi Tespit ve İstirdat Davaları, Ankara 1999, s. 34; Türk, Kambiyo..., s. 309, 310.

¹²⁸ Sayhan, s. 133.

¹²⁹ “Bu dava (menfi tespit davası) senet borçlusu tarafından sadece senedin lehartı aleyhine açılabilmesi gibi, yalnız hamile veya cirantalara yahut lehtar ile hamil aleyhine açılması da mümkündür.” Y. 11. HD’nin 7.2.2000 tarih ve E. 1999/9876, K. 2000/714 sayılı kararı (Türk, Kambiyo..., s.

İcra takibinden önce açılan menfi tespit davalarında yetkili mahkeme genel yetki kurallarına göre belirlenir¹³⁰. 6100 sayılı HMK hükümlerine göre; genel yetkili mahkeme, davalı gerçek veya tüzel kişinin davanın açıldığı tarihteki yerleşim yeri mahkemesidir (HMK m. 6/1). Sözleşmeden doğan davalar, sözleşmenin ifa edileceği yer mahkemesinde de açılabilir (HMK m. 10/1). Ayrıca, çekten kaynaklanan menfi tespit davalarında çekin ödeme yeri mahkemesi de yetkilidir¹³¹. TTK m. 781 hükmüne göre, çekte açıklık yoksa muhatabın ticaret unvanı yanında gösterilen yer ödeme yeri sayılacağından, böyle bir çekin söz konusu olduğu durumlarda muhatabın bulunduğu yer mahkemeleri de yetkilidir¹³².

Bedelsiz kalan çekte dayalı olarak açılacak menfi tespit davaları, mutlak ticari nitelikte olduğundan, görevli mahkeme ticaret mahkemeleridir (TTK m. 4/1-a ve m. 5). Ayrı bir ticaret mahkemesinin bulunmadığı yerlerde, asliye hukuk mahkemeleri ticaret mahkemesi sıfatıyla bu davalara da bakmakla görevlidirler. Ancak bazı Yargıtay kararlarında, çek keşidesine vesile olan alt ilişkiye göre, başka mahkemelerin de görevli olduğuna karar verilmiştir¹³³.

309, dn. 12'den naklen.); “Bonolar üçüncü kişilere ciro edilmiş olsalar bile, senet borçlusu olan davacının bu senetten dolayı senet lehtarına karşı borçlu bulunmadığının tespitini istemekte hukuki yararı ve bunun sonucu olarak da bu yönde dava hakkı bulunmaktadır.” Y. 11. HD'nin 2.3.1982 tarih ve E. 1982/530, K. 1982/852 sayılı kararı (TÜRK, Kambiyo..., s. 309, dn. 12'den naklen).

¹³⁰ Konuralp, Haluk: “İcra Takibinden Önce Açılan Menfi Tespit Davasında Yetkili Mahkeme”, AÜHFD., C. XXXIX, Sa. 1, 1987, s. 266-267.

¹³¹ “...Dava konusu çekte ödeme yeri Konya olduğuna göre Konya mahkemeleri de yetkili bulunmaktadır.” Y. 19 HD'nin 28.05.2015 tarih ve E. 2015/18730, K. 2015/7822 sayılı kararı (UYAP Bilgi Bankası: Erişim Tarihi: 14.11.2017).

¹³² “...Somut olayda, davalılardan G. Kuyumculuk Ltd. Şti'nin yerleşim yeri İskilip olup, çekte yazılı muhatap banka da İskilip'te bulunmaktadır. Bu durumda HMK'nun 7'nci maddesinin 1'inci fıkrasına göre davalılardan birinin yerleşim yeri olan İskilip mahkemeleri yetkili olduğu gibi muhatap bankanın bulunduğu yer olması nedeniyle de davaya bakan mahkeme yetkilidir...” Y. 19. HD'nin 18.03.2014 tarih ve E. 2014/18219, K. 2014/5274 sayılı kararı (UYAP Bilgi Bankası-Erişim Tarihi: 13.11.2017).

¹³³ “...Somut olayda, davacı kiracı, taraflar arasında 14 Şubat 2001 başlangıç tarihli 6 yıl süreli ve 07/05/2012 tarihli protokole göre 15.04.2016 tarihine kadar süresi uzatılan, davalıya ait maden sahasının davacı tarafından

b. İcra Takibinden Sonra Açılan Bedelsizlik Davası

Yukarıda da ifade edildiği üzere; İİK m. 72/1 ve m. 72/3 hükümlerine göre, icra takibi açıldıktan sonra (icra takibi sırasında) da, menfi tespit davası açılması mümkündür. Zira gerçekte var olmayan bir borç ya da geçersiz bir hukuki ilişki nedeniyle icra takibine maruz kalan bir kimsenin (borçlunun), gerçekte borçlu bulunmadığını ispat için dava açma hakkı bulunmaktadır.

Ancak icra takibinden önce ve sonra açılan menfi tespit davalarındaki en önemli fark, mahkemece verilecek ihtiyati tedbirin niteliğine ilişkindir. Zira İİK m. 72/2 hükmüne göre, icra takibinden önce açılan menfi tespit davasına bakan mahkeme, talep üzerine alacağın yüzde onbeşinden aşağı olmamak üzere gösterilecek teminat mukabilinde, icra takibinin durdurulması hakkında ihtiyati tedbir kararı verebilir. Buna mukabil, İİK m. 72/3 hükmüne göre, icra takibinden sonra açılan menfi tespit davasında ihtiyati tedbir yolu ile takibin durdurulmasına karar verilemez¹³⁴. Borçlu gecikmeden doğan zararları karşılamak ve alacağın yüzde onbeşinden aşağı olmamak üzere göstereceği teminat karşılığında, mahkemeden ihtiyati tedbir yoluyla icra veznesindeki paranın alacaklıya verilmemesini isteyebilir¹³⁵. Bununla birlikte uygulamada, davacı (borçlu) tarafından icra dairesine alacağın tamamı depo edildikten sonra, bu paranın davalıya (alacaklıya) ödenmemesi konusunda ihtiyati tedbir kararı alabilmesine imkân tanınmaktadır. Bu durumda davacı, alacağın %115'i kadar teminat yatırarak tedbir kararı almaktadır¹³⁶.

Bu şekilde açılan menfi tespit davası sonucunda, icra mahkemesi, davacının borçlu olmadığı yönünde bir karar verirse, icra veznesinde depo edilmiş paranın tamamı davacı borçluya iade edilmektedir. Aksi

işletilmesine ilişkin rödövens sözleşmesine dayanarak bu sözleşmede öngörülen rödövens ödemelerinin teminatı olarak verilen teminat çekinin bedelsiz kaldığının tespiti isteminde bulunmuştur. Taraflar arasındaki uyuşmazlık, hasılat kirası niteliğinde görülen rödövens sözleşmesinden kaynaklandığına göre görevli mahkeme sulh hukuk mahkemesidir..." Y. 6. HD'nin 21.01.2015 tarih ve E. 2015/3908, K. 2015/516 (UYAP Bilgi Bankası- Erişim Tarihi: 13.11.2017).

¹³⁴ Kuru, İcra ve İflas..., s. 52; Aslan / Yılmaz / Taşpınar Ayvaz, s. 220-221.

¹³⁵ Kuru, İcra ve İflas..., s. 54; Aslan / Yılmaz / Taşpınar Ayvaz, s. 221; Konuralp, Cengiz Serhat, s. 71-72.

¹³⁶ Arslan / Yılmaz / Taşpınar Ayvaz, s. 221.

takdirde, takibi başlatan alacaklı, alacağına ilaveten gecikmeden kaynaklı diğer zararlarının da depo edilmiş bu paradan karşılanması imkânını elde etmiş olacaktır.

İcra takibinden sonra açılan menfi tespit davaları bakımından İİK m. 72/son hükmünde özel bir yetki kuralı öngörülmüş olup, menfi tespit davası, takibi yapan icra dairesinin bulunduğu yer mahkemesinde açılabilir¹³⁷. Burada borçlu tarafa seçimlik bir hak tanınmıştır. Ancak önemle ifade edilmelidir ki, İİK m. 72/son hükmü, sadece icra takibinden sonra açılan menfi tespit davası hakkında uygulanır. Yukarıda da belirttiğimiz üzere, icra takibinden önce açılan menfi tespit davasında yetkili mahkeme, genel hükümlere göre tayin edilir.

IV. SONUÇ

Çek de dâhil olmak üzere, kambiyo senetleri ihdasî nitelikte senetlerdir. Çekin ihdasî nitelikte olması, senetle mündemiç olan hakkın, çekin düzenleyen tarafından imzalanarak lehtara (ilk hamile) verildiği anda doğmuş olmasıdır. Tabi ki bu hak, kambiyo ilişkisi çerçevesinde (kambiyo hukukuna dayalı) ortaya çıkan bir alacak hakkıdır. Bununla birlikte kambiyo ilişkisinin temelinde çoğunlukla başka bir borç ilişkisi bulunmaktadır. Ancak kambiyo ilişkisi bu temel ilişkiden tamamen bağımsız olarak meydana gelir. Bu anlamda kambiyo senetleri aynı zamanda mücerret senetlerdir. Kambiyo senetlerinin mücerret (soyut) senetler olmasının en önemli sonucu, temel ilişkideki sakatlığın ve hükümsüzlüğün, kambiyo senedini etkilememesidir.

Bedelsiz kambiyo senedi kavramı ya da kambiyo senetlerinde bedelsizlik kavramı, kanunî bir kavram olmayıp, uygulamada ve özellikle Yargıtay kararlarıyla oluşmuş bir kavramdır. Burada bedel, senedi alan kişinin senet karşılığında yerine getirdiği veya getireceği edim anlamında kullanılmaktadır. Kambiyo senetlerinin düzenlenmesine vesile olan temel alacak, aynı zamanda temel borç ilişkisinden doğan dar anlamda bir borç olup, daima bir para alacağıdır ve de çoğu zaman karşı bir edimle mübadele ilişkisi içindedir. Temel alacak niteliğindeki bu para alacağı; ifa, takas, ibra, satılan malın hasarlı veya ayıplı çıkması nedeniyle iade edilmesi, keza satılan malın teslim edilmemiş olması, temel borç

¹³⁷ Konuralp, Haluk, s. 267.

ilişkinin geçersiz olması veya irade fesadı nedeniyle iptal edilmiş olması gibi, değişik nedenlerle karşılıksız (bedelsiz) kalmış olabilir. Zira bu durumda, temel alacağın karşı edimi de yerine getirilmemiştir. O halde artık çek, borçlu bakımından bedelsiz hale gelmiştir.

Borçlunun, çekin bedelsiz kaldığını iddia etmesi, söz konusu çek nedeniyle borçlu olmadığının tespitine (menfi tespite) yöneliktir. Borçlu ile alacaklı arasındaki temel borç ilişkiden doğan ve şahsi def'i niteliğinde olan bu savunma, kambyo senetlerinin, mücerret, ihdası ve kamu güvenine mazhar olmaları nedeniyle, sadece, temel borç ilişkisinin karşı tarafına yöneltilebilir. Çeki ciroyla devralan hamillere karşı da bu def'inin ileri sürülebilmesi için, hamilin çeki devralırken bile bile borçlunun zararına hareket etmiş olduğunun ispatlanması şarttır (TTK m. 687/1, 825/2).

Çekin bedelsiz kalması nedeniyle, uygulamada, borçlu tarafından açılan bedelsizlik davası, nitelik itibariyle İİK m. 72/1 anlamında bir menfi tespit davasıdır. Bu davanın temelinde sebepsiz zenginleşme iddiası bulunmaktadır. Zira bedelsizlik davasının davalısı, davacı ile aralarındaki temel borç ilişkisinden doğan ve çekte ifadesini bulan temel alacağın karşılığı olan edimini yerine getirmemiş olmasına rağmen, çek bedelini tahsil edecek olursa, sebepsiz zenginleşmiş olacaktır.

Bedelsizlik def'inin şahsi bir def'i olması nedeniyle, sadece, temel borç ilişkisinin karşı tarafına yöneltilebileceğini; çeki ciroyla devralan hamillere karşı bu def'inin ileri sürülebilmesi için, hamilin çeki devralırken bile bile borçlunun zararına hareket etmiş olduğunun da ispatlanması gerektiğini belirtmiştik. Hal böyle olunca, borçlunun, temel alacaklıya karşı her zaman ileri sürebileceği bir def'i nedeniyle, İİK m. 72/1 anlamında bir menfi tespit davası açmasında hukuki bir yararının olup olmadığı sorgulanabilir. Zira senet zaten iyi niyetli hamiller tarafından iktisap edilmişse, şahsi nitelikteki bu def'i, artık onlara karşı ileri sürülemeyecektir. Bu durumda temel alacaklıya karşı bir istirdat davasının açılması gerekecektir. Bununla birlikte, çek henüz temel alacaklının elindeyken açılacak bir menfi tespit davasında, borçlu olunmadığına dair bir kararla birlikte senedin iadesi de talep edilebilir. Bu şekilde çekin, düzenleyene iadesi ile birlikte, temel alacaklının çeki iyi niyetli kimselere devretmesi de engellenebilir. Bu ihtimal gözetildiğinde, temel alacaklıya karşı her zaman ileri sürebileceği bu def'iyi bir menfi tespit davası açarak ileri sürmesinde de hukuki bir yararın bulunduğu açıktır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; uygulamada ortaya çıkmış olan ve bedelsizlik davası adıyla açılan bu menfi tespit davası, kambiyo borcu altına girmiş davacının borçlu olmadığına, mahkeme kararıyla tespitini; çek henüz temel alacaklının elindeyken borçluya iadesini; henüz icra takibi başlamamışsa, takibin engellenmesini ve başlamış bir takipte ise, satıştan elde edilen paranın icra veznesinde depo edilmek suretiyle alacaklıya ödenmesinin engellenmesini, sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- ACAR, Faruk: Kambiyo Senetlerinde Bedelsizlik İddiası (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 1996.
- ARSLANLI, Halil: Ticari Senetler Dersleri, İstanbul 1952.
- ARSLAN, Ramazan / YILMAZ, Ejder / TAŞPINAR AYVAZ, Sema: İcra ve İflas Hukuku, 2. Baskı, Ankara 2016.
- AYLİ, Ali / YARDIMCIOĞLU, Didem: “Çekte Düzenleme Tarihi ve Önemi”, Prof. Dr. Hakan PEKCANITEZ’e Armağan, DEÜHFD, C. 16, Özel Sayı 2014, İzmir 2015, s. 3195-3239.
- AZARKAN, Necat: “Faktoring İşlemi Çerçevesinde Çeki Ciro İle Temlik Alan Üçüncü Kişiyeye Karşı Şahsi Def’ilerin İleri Sürülmesi”, DÜHFD, Cilt: 22, Sayı: 36, Yıl: 2017, s. 89-107.
- BAHTİYAR, Mehmet: Kıymetli Evrak Hukuku, 16. Bası, İstanbul 2018.
- BOZER, Ali / GÖLE, Celal: Kıymetli Evrak Hukuku, 3. Bası, Ankara 2013, s. 19.
- BOZGEYİK, Hayri: “Poliçede Temel İlişki ve Karşılığın Devri”, Bilgi Toplumunda Hukuk, Ünal TEKİNALP’e Armağan, C. I, İstanbul 2003, s. 715-735.
- DEYNEKLİ, Adnan: “Bonoda Bedel Kaydının ve Talilin (Bedel Kaydının Aksini İddia Etmenin) İspat Yüküne Etkisi”, GÜHFD, S. 1-2, Ankara 2005, s. 153-170.
- DOĞAN, Baran: Bedelsiz Senedi Kullanma Suçu ve Cezası, <https://barandogan.av.tr/blog/ceza-hukuku/bedelsiz-senedi-kullanma-sucu-cezasi-nedir.html>, (Erişim Tarihi: 16.11.2017).
- DOMANIÇ, Hayri: Türk Ticaret Kanunu Şerhi C. IV, Kıymetli Evrak Hukuku ve Uygulaması, İstanbul 1990.
- ERDOĞAN, Hasan: Borçtan Kurtulma, Menfi Tespit ve İstirdat Davaları, Ankara 1999.
- GÖLE, Celal: Çek Hukuku, Ankara 1989.
- GÜRBÜZ, A. Hulusi: “Ticari Senetlerde (Kambiyo Senetlerinde) Bedelsizlik Sorunu”, Ticaret Hukuku ve Yargıtay Kararları

- Sempozyumu I (Bildiriler ve Tartışmalar), 06-07 Ocak 1984, Ankara, s. 264-351.
- HUECK, Alfred / CANARIS Claus-Wilhelm: Recht der Wertpapiere, 12. neubearbeitete Auflage, München 1986.
- İMREGÜN, Oğuz: Kıymetli Evrak Hukuku, İstanbul 2003.
- İNAN, Nurkut: Çek Rizikolarından Doğan Sorumluluk, Ankara 1981.
- İNAN, Nurkut: Türk Hukukunda Hatır Senetleri ve Özellikle Hatır Bonoları, Ankara 1969.
- KARAHAN / ARI / BOZGEYİK / SARAÇ / ÜNAL: Kıymetli Evrak Hukuku, Konya 2013.
- KARAYALÇIN, Yaşar: Ticaret Hukuku Dersleri II, Ticari Senetler (Kambiyo Senetleri), Ankara 1969.
- KENDİGELEN, Abuzer: Çek Hukuku, 4. Bası, İstanbul 2007.
- KINACIOĞLU, Naci: Kıymetli Evrak Hukuku, 5. Baskı, Ankara 1999.
- KONURALP, Cengiz Serhat: İcra ve İflas Hukukunda İhtiyati Tedbirler, İstanbul 2013.
- KONURALP, Haluk: “İcra Takibinden Önce Açılan Menfi Tespit Davasında Yetkili Mahkeme”, AÜHFD., C. XXXIX, Sa. 1, 1987, s. 265-272.
- KÖLE, Mehmet / GÖRGÜLÜ, Fatma: “Son Düzenlemeler Işığında Çekin Şekil Şartları ve Çeke Dayalı Kambiyo Senetlerine Özgü Takip Yolları”, DÜHFD, C. 21, Sa. 35, 2016, s. 79-157.
- KURU, Baki: Tespit Davaları, Ankara 1963.
- KURU, Baki: İcra ve İflas Hukukunda Menfi Tespit Davası ve İstirdat Davası, 1. Baskı, Ankara 2003.
- KURU / ARSLAN / YILMAZ: İcra ve İflas Hukuku, Ankara 2012.
- NARBAY, Şafak: Çekten Cayma ve Ödeme Yasağı, İstanbul 1996.
- NARBAY, Şafak: “Çekte ibraz Sürelerinin Belirlenmesinde Ölçü Alınan “Yer” Kavramına “De Lege Lata” ve “De Lege Ferenda” Çözüm Önerileri”, Bilgi Toplumunda Hukuk, Ünal TEKİNALP’e Armağan, C. I, İstanbul 2003, s. 793-821.
- OĞUZMAN, Kemal / ÖZ, Turgut: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 3. Bası, İstanbul 2000.

- ÖZTAN, Fırat: Kıymetli Evrak Hukuku, 2. Bası, Ankara 1997.
- ÖZTAN, Fırat: Kıymetli Evrak Hukuku, 17. Bası, Ankara 2012.
- PEKCANITEZ, Hakan / ATALAY, Oğuz / ÖZEKES, Muhammed: Medeni Usul Hukuku, 3. Bası, Ankara 2015.
- POROY, Reha / TEKİNALP, Ünal: Kıymetli Evrak Hukuku Esasları, 21. Bası, İstanbul 2013.
- PULAŞLI Hasan: Kıymetli Evrak Hukuku, 6. Baskı, Ankara 2018.
- ROUAST, Andre: “Hukukta Mücerretlik ve Müşahhaslık”, İÜHFİM, Yıl 1941, C. 7, Sa. 4, s. 994-1014.
- REİSOĞLU, Seza: Çek Hukuku, Ankara 2011.
- SAYHAN, İsmet: Kambiyo Senetlerinde Mücerretlik İlkesi ve Bedel İlişkisi, Ankara 2006.
- TEOMAN, Ömer: Yaşayan Ticaret Hukuku, C. I, Hukuki Mutalaalar, Kitap 6, 1994, İstanbul 1995.
- TÜRK, Ahmet: Maddi Hukuk ve İcra İflas Yönleriyle Menfi Tespit Davası, Ankara 2006.
- TÜRK, Ahmet: Kambiyo Senedi Borçlusunu Tarafından Açılan Bedelsizliğe ve Hükümsüzlüğe Dayalı Menfi Tespit Davalarının Gösterdiği Özellikler, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 7 / Özel Sayı (2005), s. 307-382.
- UYAR, Talih: Gereççeli-İçtihatlı İcra ve İflas Kanunu Şerhi, Cilt 4, 3. Baskı, Ankara 2006.
- UYAR, Talih: Menfi Tespit ve İstirdat Davaları, Bilge Yayınevi, Ankara 2017.
- ÜLGEN / HELVACI / KENDİGELEN / KAYA: Kıymetli Evrak Hukuku, 9. Bası, İstanbul 2014.
- YILMAZ, Merve: Yargıtay Kararları Çerçevesinde Kıymetli Evrakta Şahsi Defiler (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Isparta 2007.